

**Ortodox rabbinikus nyilatkozat a kereszténységről
A Vatikán nyilatkozata a katolikus–zsidó kapcsolatokról**

**ZSIDÓ POLITIKAI ÉS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT 650 Ft
2016. január / XXVIII. évfolyam 1. szám**

szombat

Befejezett múlt

Zsidók az arab országokban

Az aleppói kódex

**Albert Memmi, Haim Sabato, Moshe Sakal:
Írók és identitások**

szombat

Zsidó politikai és kulturális folyóirat

Aki nincs velünk... AZ HIÁNYZIK!

LÉGY ELŐFIZETŐNK, ÉS OLVASD A SZOMBATOT 2016-BAN IS!

Változatlan áron!

Előfizetőink között értékes nyereményeket sorsolunk ki:

- 1 éves bérletet a Cirko-Gejzír moziba
- 2x2 jegyet a Katona József Színházba
- 1 ingyenes utazást a Mázsike „Határtalan” programjának kulturális zárándoklatára
- 1 éves hűségkártyát a Bálint Ház rendezvényeire
- 1 negyedéves bérletet a Bálint Ház edzőtermébe

CIRKO
GEJZIR

K: KATONA
JÓZSEF SZÍNHÁZ

MAZSIKE
KULTURÁLIS ÉS SZOCIÁLIS KÖZÖSSÉG

Bálint Ház

Előfizethetsz csekken egy évre
legalább 5950 Ft-ért, vagy banki átutalással
a 11709002-20066703-as OTP számlaszámra.
Lapunk példányonkénti ára 650 Ft.
Előfizetőknek egy példány 595 Ft.
Előfizetés külföldre 50 Euro, vagy 70 USD.

www.szombat.org

facebook.com/szombat.folyoirat

www.dimag.hu/magazin/szombat

TARTALOM

4 | EGYISTENHIT

Ortodox rabbinikus
nyilatkozat
a kereszténységről

6 | ANTI-ANTISZEMITIZMUS

A Vatikán már nem akarja
megtéríteni a zsidókat

8 | ARAB, IZRAELI, PALESZTIN

„Szívesen sértődnék meg,
de nem tudok”
Eran Riklisszel beszélget
Gadó János

11 | JUDEO-ARAB

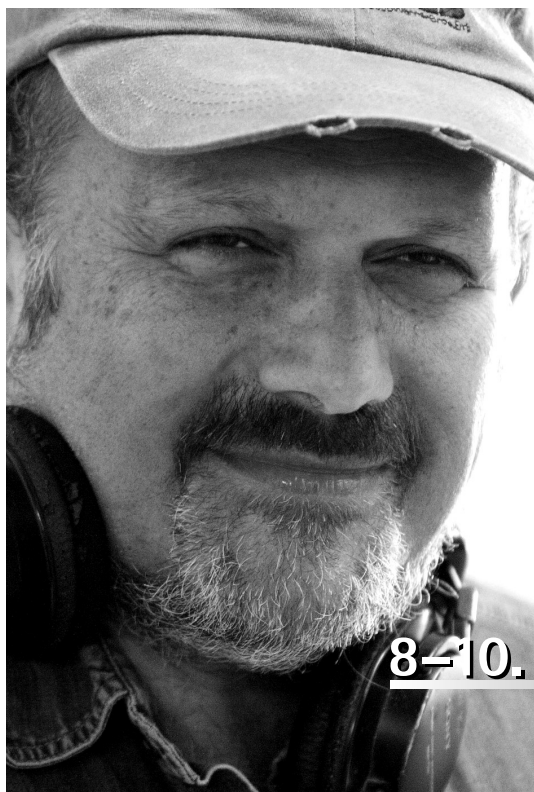
Edith Haddad Shaked:
A (zsidó) létezés
Kelet és Nyugat között

16 | EL(NEM)ÉGETETT KÉZIRAT

Kárpáti Judit:
Az Aleppói kódex

20 | TALMUD-TUDÓS

Rabbi és regényíró
egy személyben
– Haim Sabato

25 | PÉLDAADÓ VILÁGTALAN

Vak tájak megvilágítója
– Erez Biton, az első
szefárd zsidó, aki irodalmi
Izrael-díjat nyert

27 | ÖRÖKHAGYÓ NAGYNÉNI

Moshe Sakal:
Jolanda

30 | NAGYVILÁGI BEVÁNDORLÓ

Kairót is magával viszi
a szívében
– Moshe Sakal

8-10.

**ARAB IZRAELI
IZRAELI PALESZTIN**

2016. január
5776. tévét-svátA Magyar Zsidó Kulturális Egyesület
folyóirata
Megjelenik évente tízszer**Szerkesztőbizottság:**Deák Gábor
Hoffman Iván
Itamár József-Keszt
Kovács András
Seres László
Tatár György
Turán Tamás**Szerkesztőség:**Szántó T. Gábor főszerkesztő
Gadó János szerkesztő
Muraközi Zsóka szerkesztőségi titkár
Magó Katinka pénzügyek**Állandó külső munkatársak:**Uri Asaf, Csáki Márton, Krausz Viktória,
Mika Klára, Németh Ványi Klári,
Pályi Márk, Schranz Rebecka,
Seres Attila, Szarka Zsuzsanna
Vári György, Várnai Pál**A megjelenést támogatja:**Amerikai Joint Magyarország
Magyarországi Zsidó Örökség
Közalapítvány
Nemzeti Kulturális Alapprogram

MINISZTERELNÖKSÉG

nka

A héber és jiddis szavak átírása
a szerzők felfogását tükrözi
Terjeszti a Lapker Rt.A címlapfotó forrása: Keren T. Friedman:
Zsidó menyasszony és anyja Djerba szigetén
(Djerba, Tunézia, 1980)A kéziratok szerkesztése lezárult:
2015. december 16-ánSzerkesztőség és kiadóhivatal:
Bálint Ház
1065 Budapest, Révay u. 16.
234-es és 235-ös szoba
Telefon/fax: (36-1) 311-6665Lapunk e-mail címe:
info@szombat.orgCímünk az interneten:
http://www.szombat.orgEgyéves előfizetői díj: 5950 Ft
Előfizethető a kiadóhivatalban,
illetve postautalványon
az OTP 11709002-20066703
„Szombat” számú alszámlán
Lapengedély száma:
III/Kul/174/1989.
HU ISSN 0865-3844Felelős kiadó:
Kirschner Péter, a Mazsike elnöke
Nyomdai előállítás: Pannonia Nyomda Kft.

2015 decemberében néhány napon belül két fontos vallási dokumentum látott napvilágot: a 25 rabbi által kibocsátott *Ortodox rabbinikus nyilatkozat a kereszténységről*, illetve a Zsidókkal Fenntartott Kapcsolatok Pápai Bizottsága által megfogalmazott *Keresztény-zsidó párbeszédéről* szóló dokumentum. Utóbbit pontosan ötven évvel a II. vatikáni zsinat *Nostra Aetate* kezdetű, az *Egyház és a nem keresztény vallások kapcsolatáról* szóló nyilatkozata után bocsátottak ki.

A rabbinikus nyilatkozat aláíróinak egyike, az American Jewish Committee vallásközi párbeszédért felelős vezetője jelen volt a vatikáni dokumentum nyilvánosságra hozatalakor, így több mint valószínű, hogy előre egyeztetett, hangsúlyos gesztusokról van szó, melyek a jelenlegi világhelyzetben különleges jelentőséggel bírnak.

A két megnyilatkozásnak világos erkölcsi, társadalmi és politikai súlya van. Az iszlám fundamentalizmus fenyegetése közepette a nyugati világ hagyományát meghatározó két szellemi forrás szólalt meg, kölcsönösen kinyilvánítva egymás iránti megbecsülésüket, a másik szuverén méltóságának tiszteletben tartását, és mai elkötelezettségüket a békés egymás mellett élés iránt.

A vatikáni dokumentum több mint hatvanezer karakter terjedelmű szöveg, amelynek hiteles egyházi fordítása hónapok múlva lát csak napvilágot, így erről az alábbiakban rövid összefoglalót közlünk, míg az *Ortodox rabbinikus nyilatkozat a kereszténységről* teljes magyar fordítása olvasható lapunkban és honlapunkon.

ORTODOX RABBINIKUS NYILATKOZAT A KERESZTÉNYSÉGRŐL

Az alábbi szöveget 25 ortodox rabbi írta alá, és nyilatkozatukat egy keresztény-zsidó megbékélést szorgalmazó szervezet honlapján tették közzé, további ortodox zsidó vallási vezetők csatlakozására is nyitottan.

Egy zsidó–keresztény partnerség felé

Csaknem kétezer éves kölcsönös ellenségeskedés és elidegenülés után, mi, Ortodox Rabbik, izraeli, amerikai és európai közösségek, intézmények és szemináriumok vezetői felismerjük a számunkra adatott történelmi lehetőséget. Keresztény testvéreink felénk nyújtott békejobbjanak elfogadásával Mennyei Atyánk

akarátának megvalósítására törekszünk. Zsidóknak és keresztényeknek partnerként közösen kell korunk erkölcsi kihívásaira választ adniuk.

1. A Soá 70 éve ért véget. Ez volt a zsidók évszázados megvetésének, elnyomásának és elutasításának – és így a zsidók és a keresztények között kialakult ellenséges viszonynak – borzalmas tetőfoka. Visszatekintve ma már világos, hogy a képtelenség e megvetés legyűrésére és az emberiség javát szolgáló konstruktív pár-

beszéd kialakítására megtépázta az antiszemitizmus gonosz erőivel szembeni ellenállás képességét, így a földet gyilkosság és néptirtás árasztotta el.

2. Felismerjük, hogy a II. Vatikáni Zsinat óta a katolikus egyház tanításai a zsidó vallásról alapjaiban és végérvényesen megváltoztak. A Nostra Aetate 50 évvel ezelőtti kihirdetése a kiengesztelés folyamatát indította el közösségeink között. A Nostra Aetate és az ennek szellemiségét követő hivatalos egyházi okmányok egyértelműen elutasítják az antiszemitizmus minden formáját, megerősítik I-ten és a zsidó nép felbonthatatlan szövetségét, elutasítják az istengyilkosság vádját és a keresztények és zsidók közötti egyedülálló kapcsolatot hangsúlyozzák. II. János Pál pápa „idősebb testvéreinknek”, XVI. Benedek pápa pedig „hitbeli atyáinknak” nevezte a zsidókat. Ezen alapokból kiindulva, katolikus és más keresztény egyházi vezetők őszinte párbeszédet kezdeményeztek a zsidókkal, mely az elmúlt öt évtizedben fokozatosan bontakozott ki. Nagyra becsüljük, hogy az egyház megerősítette: Izrael egyedülálló helyet foglal el a szent történelemben és a világ eljövendő megváltásában. Ma a zsidók megannyi kereszténytől őszinte szeretetet és tiszteletet tapasztalnak, ami a párbeszédre való törekvésben, találkozó és konferenciák formájában nyilvánul meg szerte a világon.

3. Ahogy azt Maimonidész és Jehuda Halévi is tette,² mi is elismerjük, hogy a kereszténység létrejötte nem hiba vagy véletlen műve, hanem isteni akarat eredménye volt és ajándék a nemzeteknek. I-ten a zsidó és a keresztény vallás elválasztásával a hitben erősen különböző partnereket szándékozott létrehozni, s nem ellenségeket teremteni. Jacob Emden rabbi írta: „Jézus kétszeres jóságot hozott a földre. Egyrésztől fedelmien megerősítette Mózes Tóráját – s egyetlen Bölcs sem beszélt határozottabban a Tóra megváltoztathatatlan voltáról. Másrésztől Jézus eltörölte a nemzetek bálványait és kötelezte őket Noé hét parancsolatának betartására; erkölcsi jellemvonásokkal erősítette meg őket, hogy különül viselkedjenek,

mint a mező állatai. A keresztények őszintén I-tenért cselekvő gyülekezetek, melyek fennmaradnak; szándékaik igazak, s jutalmuk nem marad el.”³ Samson Raphael Hirsch rabbi arra tanított minket, hogy „a keresztények elfogadták a Zsidó Biblia ótestamentumi részét, mint az i-teni kinyilatkoztatás könyvét. Ahogy azt a Biblia hirdeti, a keresztények megvallják hitüket a menny és a föld I-tenében és elismerik az i-teni gondviselés korlátlan (egyedülálló) uralmát.”⁴ Most, hogy a keresztény egyház elismerte I-ten és Izrael örök szövetségét, mi zsidók is elismerhetjük a kereszténység folyamatos alkotó érvényességét, amely partnerünk a világ megjavításában. Tehetjük ezt félelmek nélkül, hogy eme kijelentésünket hittérítő szándékkal kihasználnák. Ahogy azt a Shear Yashuv Cohen rabbi vezetése alatt álló, Izrael Állam Főrabbinátusa és az Apostoli Szentszék között működő bizottság kijelentette: „Többé nem ellenségek vagyunk, hanem egyértelműen partnerek az emberiség túléléséhez és jólétéhez szükséges alapvető erkölcsi értékek hirdetésében.”⁵ Egyikünk sem tudja I-ten küldetését egyedül véghezvinni ebben a világban.

4. Zsidóknak és keresztényeknek egyaránt szövetség által megpecsételt küldetése a világ tökéletesítése a Min-

denható egyeduralma alatt, hogy az egész emberiség az Ő nevéért kiáltson, s az utálatosságok eltöröltessenek a földön. Megértjük mindkét oldal tévovázását abban, hogy elismerjük ezt az igazságot, s felszólítjuk közösségeinket, hogy a bizalmon és tiszteleten alapuló kapcsolat érdekében próbálják meg félelmeiket legyőzni. Hirsch rabbi azt is tanította, hogy a Talmud a keresztényeket „ember és ember közötti köteleességek tekintetében a zsidókkal egy szintre helyezte. Nemcsak az igazságosságot célzó köteleességek érvényesek irányukban és javukra, de a cselekvő, testvéries emberi szeretet parancsa is.” A múltban a keresztények és zsidók kapcsolatát gyakran Ézsau és Jákob ellenséges viszonyán keresztül szemlélték. Mégis Naftali Zvi Berliner rabbi (Netziv) már a 19. század végén megértette, hogy a zsidókat és a keresztényeket I-ten szerető partnereknek szánta: „Az elkövetkezőekben, mikor a tiszta szellem által vezérelve Ézsau gyermekei elismerik Izrael népét és a zsidó nemzet érdemeit, akkor mi is készíttetést érzünk majd arra, hogy Ézsauban testvérünket ismerjük fel.”⁶

5. Bennünket, zsidókat és keresztényeket sokkal több minden köt össze, mint ami elválaszt: Ábrahám erkölcsi egyistenhite; a menny és a föld egyetlen Teremtő-

jével való kapcsolatunk – aki szeret és óv mindnyájunkat –, a Szent Zsidó Íratok, valamint a hagyomány kötelékébe, az élet értékeibe, a családba, az együtt érző becsületességbe, az igazságosságba, az elidegeníthetetlen szabadságba, az univerzális szeretetbe és az eljövendő világkébe vetett hitünk. Moses Rivkis rabbi (Be'er Hagoleh) megerősíti mindezt és azt írta: „a Bölcsék csak napjaik bálványimádóira hivatkoztak, akik nem hittek a világ te-

remtésében, a kivonulásban, I-ten csodálatos cselekedeteiben és a törvény i-teni eredetében. Ezzel ellentétben azon nemzetek, melyek között szétszórattunk, hisznek a vallás összes ezen alaptételeiben.”⁷

6. Partneri kapcsolatunk nem próbálja meg minimalizálni közösségeink és a két vallás különbözőségeit. Abban hiszünk, hogy I-ten megannyi küldött által fedi fel igazságát, ugyanakkor megerősítjük minden ember I-tennel szembeni alapvető er-

kölcsi kötelességeit, amelyet a zsidó vallás mindig is hirdetett Noé egyetemes törvényei által.

7. I-ten mintájára a zsidóknak és a keresztényeknek példát kell mutatniuk szolgálatról, feltétel nélküli szeretetről és szentségről. Mindannyian I-ten szent kép-mására teremtetünk, s mi zsidók és keresztények azáltal maradunk hűek a szövetséghez, hogy közösen vállalunk aktív szerepet a világ megváltásában.

Rabbi Jehoshua Ahrens (Németország)
Rabbi Marc Angel (Egyesült Államok)
Rabbi Isak Asiel (Szerbia főrabbija)
Rabbi David Bigman (Izrael)
Rabbi David Bollag (Svájc)
Rabbi David Brodman (Izrael)
Rabbi Natan Lopez Cardozo (Izrael)
Rabbi Kotel Dadon (Horvátország főrabbija)
Rav Yehudah Gilad (Izrael)

Rabbi Alon Goshen-Gottstein (Izrael)
Rabbi Irving Greenberg (Egyesült Államok)
Rabbi Marc Raphael Guedj (Svájc)
Rabbi Eugene Korn (Izrael)
Rabbi Daniel Landes (Izrael)
Rabbi Benjamin Lau (Izrael)
Rabbi Simon Livson (Finnország főrabbija)
Rabbi Asher Lopatin (Egyesült Államok)
Rabbi Shlomo Riskin (Izrael)

Rabbi David Rosen (Izrael)
Rabbi Naftali Rothenberg (Izrael)
Rabbi Hanan Schlesinger (Izrael)
Rabbi Shmuel Sirat (Franciaország)
Rabbi Daniel Sperber (Izrael)
Rabbi Jeremiah Wohlberg (Egyesült Államok)
Rabbi Alan Yuter (Izrael)
Angolból fordította: Mika Klára

JEGYZETEK

1 <http://cjcuc.com/site/2015/12/03/orthodox-rabbinic-statement-on-christianity/>
2 Misné Tóra, Királyok törvénye 11:4 (cenzúrázatlan kiadás); Kuzári 4:22.

3 Széder Olam Rabba 35-37; Széfer ha-Simus 15-17.
4 Principles of Education, „Talmudic Judaism and Society”, 225-227.
5 Izrael Állam Főrabbinátusa és az Apostoli Szent-

szék között működő bizottság negyedik ülése. Grottaferrata, Olaszország (2004. október 19.).
6 Kommentár a Genézis 33:4-hez.
7 Jegyzet a Sulhán Áruhhhoz, Hosen Mispát, 425:5.

A VATIKÁN MÁR NEM AKARJA MEGTERÍTENI A ZSIDÓKAT

A katolikusok ne próbálkozzanak a zsidók áttérítésével – hangsúlyozza egy jelentős súlyú, új vatikáni dokumentum.

A kereszténység és a judaizmus összefonódik, Isten sohasem bontotta fel szövetségét a zsidó néppel. A katolikusoknak nem szabadna a zsidók áttérítésére törekedniük, és az antiszemitizmus legyőzése érdekében össze kellene fogniuk a zsidókkal – áll a 2015. december 10-én napvilágot látott hivatalos vatikáni ok-

iratban, mellyel az egyház még inkább elhatárolja magát a terhes múlttól.

A kereszténység és a judaizmus összefonódik, Isten sohasem bontotta fel szövetségét a zsidó néppel – tartalmazza a Vatikán zsidókkal fenntartott kapcsolatokért felelős bizottsága által kiadott dokumentum.

„A Katolikus Egyház tehát köteles az egyistenhitet valló zsidók hittérítését

más vallások és világnézetek híveitől megkülönböztetett módon kezelni.”

Kijelenti továbbá, hogy a katolikusoknak különösképpen érzékenyen kell viszonyulniuk a zsidók számára nagy jelentőségű Soá kérdéséhez, és „zsidó barátainkkal közösen minden tőlünk telhetőt megtenni az antiszemita tendenciák visszaszorítása érdekében.”

„Egy keresztény sohasem lehet antiszemita, legfőképp a kereszténység zsidó gyökerei miatt nem.”

A dokumentum kibocsátása egybeesik a nagy jelentőségű vatikáni nyilatkozat, a *Nostra Aetate*¹ kibocsátásának 50. évfordulójával, mely elutasította a kollektív zsidó bűnrészességet Jézus halálában és teológiai párbeszédet kezdeményezett – amit akkor a konzervatív tábor elutasított.

Utóbbiak ma is úgy gondolják, hogy joguk van a zsidók áttérítésére, az úgynevezett „zsidó misszióra”, amiért a zsidók nem fogadták el Jézust, mint a messiást. Így a hittérítésről kiadott új, hivatalos álláspont óhatatlanul elégedetlenséget vált majd ki köreikben – jegyezte meg egy magas rangú vatikáni tisztviselő.

„Konkrétan ez azt jelenti, hogy a katolikus egyház nem végez vagy támogat semmilyen, a zsidók térítésére irányuló intézményes misszionárius tevékenységet”, fogalmaz az okmány, hozzátéve, hogy „az intézményes zsidó hittérítés elvi alapon elutasítandó”.

A katolikus–zsidó párbeszéd egyik szakértője megállapította, hogy ez volt az első alkalom, amikor a zsidók aktív térítésének tilalma ennyire világosan szerepel egy vatikáni iratban.

Egészen az 1960-as évekig nagypénteken – a Jézus haláláról megemlékező napon – a katolikus gyülekezetekben elhangzott az az imádság, amely a zsidókat „szószegőnek” bélyegezte és megté-

Ferenc pápa beszédet mond a Szent Péter téren összegyűlt hallgatóság előtt

rítésükre szólított fel. Ezt az imádságot törölték az imarendből, miután az 1962-1965-ös II. Vatikáni Zsinat új misekönyvet vezetett be.

Viszont később megengedték, hogy egy hasonló imádság a zsidókért megmaradjon a régi stílusú, időnként tridentin rítusának nevezett latin nyelvű misében, melyet olyan fundamentalisták használnak, mint a II. Vatikáni Zsinat reformjait elutasító Szent X. Piusz Társaság tagjai.

2008-ban Benedek Pápa újból átalakította a fundamentalisták által mon-

dott imákat, hogy eltávolítsa azokból a zsidó csoportok által sértőnek talált nyelvezetet, mint például „azon népek vaksága”.

A 2015. december 10-én nyilvánosságra hozott dokumentum azt az álláspontot vallja, hogy a katolikusoknak „Jézus Krisztusba vetett hitükről a zsidók előtt is tanúskodniuk kell”, viszont „szerény és tapintatos módon kellene tenniük ezt, elismerve, hogy a zsidók Isten ígéjének hirdetői”.

A *Jerusalem Post* cikke² nyomán:
Mika Klára

JEGYZETEK

1 A II. vatikáni zsinat *Nostra Aetate* kezdetű nyilatkozata az Egyház és a nem keresztény

vallások kapcsolatáról, <http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=9>

2 Jeremy Sharon: Catholics should not try to convert Jews, Vatican says in landmark doc-

ument. <http://www.jpost.com/Christian-News/Catholics-should-not-try-to-convert-Jews-Vatican-says-in-landmark-document-436915>

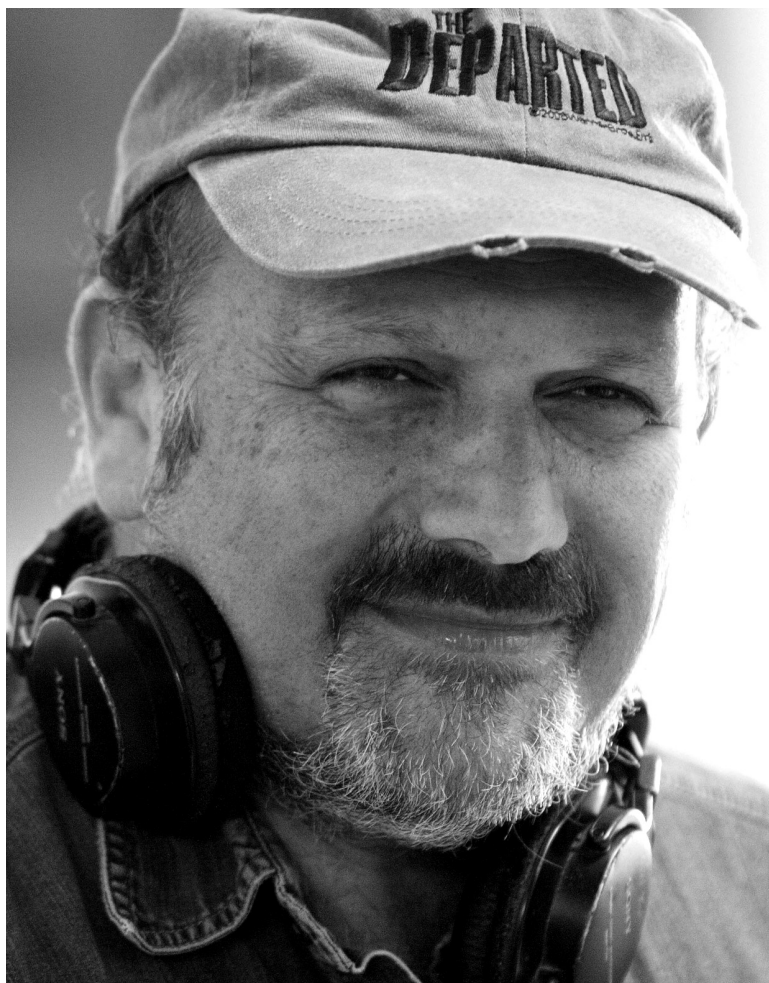
SZOMBAT AZ INTERNETEN

Zuckerbergről és a moszlimokról | A zsidókat mégsem lehet csak úgy megölni... | Antiszemitizmus az európai moszlimok körében | Csakis hús-vér nővel – Ghazi Albuliwi, a palesztin Woody Allen
www.szombat.org | facebook.com/szombat.folyoirat | dimag.hu/magazin/Szombat

„SZÍVESEN SERTÖDNEK MEG, DE NEM TUDOK”

Eran Riklisszel beszélget Gadó János

Az Izraeli filmhét vendége volt Eran Riklisz, az egyik legismertebb izraeli filmrendező, akinek *Dancing Arabs* (Táncoló arabok) c. filmjét láthatta a magyar közönség.

– Mostani filmjének és több korábbiak is izraeli arabok a főszereplői. Valójában őket araboknak vagy palesztinoknak kell tekintenünk?

– Kezdetben ők maguk és az izraeliek is *arab izraeli* vagy *izraeli arab* néven emlegették őket. A 80-as évek végén kitört első intifáda óta azonban ez megváltozott. Az Izraelben élő arabokban ekkor kezdett tudatosulni, hogy az ő családjuk (vagy népük) a Nyugati Parton és Gázában él. És elkezdtek magukat palesztin izraelieknek vagy (a militánsabbak) palesztinoknak nevezni. Hasonló folyamat ez, mint amikor az amerikai „néger” előbb „feketé”, majd „afroamerikaiak” lettek. Itt nemcsak elnevezésről van szó, hanem arról, hogy egy csoport hogyan határozza meg saját magát kulturálisan, nemzeti alapon.

– Hogyan határozzák meg magukat az ő képviselőik, a Kneszet arab pártjainak tagjai?

– Úgy gondolom a palesztin nemzethez tartozó izraeli állampolgároknak mondják magukat. Ugyanolyan jogaik vannak, ugyanannyi adót fizetnek, csak egy – de az izraeliek szemében nagyon lényeges – különbség van: nem szolgálnak a hadseregben.

– Nekem úgy tűnik, a „palesztin” elnevezés erős szembenállást jelent Izraellel szemben.

– Ez így van. Mondhatjuk úgyis: az ellenséget jelenti. Ha Izraelben az arab falvakat vagy városokat nézi, nagyon közel vannak a zsidó településekhez. Mint Tel-Aviv és Jaffa, vagy Galilea, ahol a lakosság fele arab. Válságos időszakokban megnőnek a

feszültségek. Mint múlt évben a gázai háború idején. Ilyenkor sok izraeli erősebben érzi, hogy a mellettük élő arabok is ugyanahhoz a néphez tartoznak, mint a gázaiak, akik rakétákat lőnek Izraelre.

– Mondhatjuk, hogy az izraeli arabok egyre erősebben azonosulnak a határ túloldalán élő palesztinokkal?

– Úgy gondolom, igen. A hétköznapi életben ez nem jelent feszültséget: az arabok köztünk élnek, egyetemeken, utcán, mindenütt. Ami a politikát illeti, ott viszont sok a súrlódás. Ha tehát az emberek azt kérlik, mi lesz ennek az együttélésnek a jövője, ezt bizony nagyon nehéz megmondani.

– Hány országban mutatták be eddig *Dancing Arabs* c. filmjét és milyen volt a visszhangja?

– Bemutatták Nyugat-Európa legtöbb országában, Ausztráliában, Braziliában, az USA-ban, Kanadában és a visszajelzések nagyon pozitívak voltak. Jókat írtak róla a sajtóban és nagy volt a média-érdeklődés. Ehhez hozzájárul persze az is, hogy ez nem volt „nehéz” film, akár zsánervideó is nevezhetjük: egy kamasz fiú érése, szerelme a téma. Mondhatnánk, hogy egy könnyen érthető, kellemes filmet csináltam.

– A többi filmje is ilyen sikeres volt?

– A Citromfa (Lemon Tree) még inkább, de a többi filmem is eljutott Nyugat-Európába, Amerikába. Az elmúlt tíz évben hat filmet csináltam, ami soknak mondható, és ebből ötöt igen széles körben forgalmaztak. Amerika a legnagyobb piac, éppen ezért a legkeményebb is, így hát sikernek tekintem, hogy e mostani filmemet vagy 50 városban vetítették.

– Lehet valamiképpen mérni, hogy milyen hatása van a filmjeinek?

– Mérni nehéz. Azt látom, hogy a média érdeklődik. New Yorkban például a filmet a Lincoln Plaza-ban vetítették, ami egy elegáns és korszerű művészeti központ, értelmiségi közönséggel. Ott moziterek van itt, a filmek állandóan cserélődnek és ezen a helyen a filmemet hét héten át vetítették. Ez persze az „intelligencia” találkozóhelye, a nagy plázák antitézise – de az én filmjeim ilyen közönségnek szólnak: ezért is éreztem mindjárt annyira otthon magam a Puskin moziban. És beszámolt róla a sajtó: New Yorkban az a remek, hogy az art mozikban futó filmekről beszámolnak a nagy lapok. De így volt ez Franciaországban, Németországban is.

– Izraeli rendezőként nem tapasztal barátságatlan vagy ellenséges magatartást nagyon „progresszív” körökben, amelyek lépten-nyomon megbélyegzik Izraelt?

– Magam is csodálkozom, de eddig nem történt velem ilyesmi. Egy alkalommal például az atlantai Emory University-n vetítették az egyik filmemet,

elég nagy felhajtás közepette. A szervezők pedig jeleztek, hogy megkereste őket a BDS¹ és jelen akarnak lenni a filmem vetítésén. Rendben van, mondtam, részemről nincs akadály. El is jöttek hárman, két amerikai meg egy palesztin – de a film végén azt mondták, nem akarnak semmit mondani, tetszett nekik a film. „Nem azért jöttek, hogy támadjanak?”, kérdeztem. „De igen – felelték – de nincs mit mondanunk.” Furcsa helyzet volt, az biztos.

– Tehát még soha nem fordult elő, hogy művészek vagy értelmiségiek társaságában számon kérték, hogy „miért bántja a palesztinokat?”

– Lehet, hogy szerencsém volt, de eddig ilyesmi nem fordult elő velem. Persze még megeshet, nem lennék meglepve. Tudom ugyanakkor, hogy van egy brit filmrendező, Ken Loach aki folyamatosan az izraeli filmek bojkottjára uszít, miközben azt mondja, hogy ez nem a rendezők ellen (tehát ellenem) van, hanem az izraeli kormány ellen. Miközben az izraeli kormány finanszírozza az én filmjeimet és nem szól bele a filmek tartalmába. Izrael demokrácia, így szerintem egy Izrael elleni bojkottnak semmi értel-

me. Bojkottálni az izraeli művészeket? Akik a humanizmus iránt oly mélyen elkötelezettek?

– Mindent bojkottálni akarnak, ami izraeli.

– Ezt értem, de az izraeli művészek olyan sok helyen vannak jelen Európában, olyannyira beépültek az európai kulturális életbe, hogy szerintem ez nem fog sikerülni. Ha a nagy európai filmfesztiválokat nézzük, mindegyiken jelen vannak az izraeli művészek, és senki nem tud ez ellen mit tenni.

Dancing Arabs
(Táncoló arabok)

– A Puskin moziban azt mondta, nagy vágya, hogy filmjeit bemutassák az arab országokban. Ugyanakkor arról is beszélt, hogy 5-6 évvel ezelőtt filmjeit vetítették Kairóban.

– Igen, valóban, persze nem a nagy mozikban, hanem amolyan egyetemi filmklubokban. De azért ez is nagy áttörés volt. Az arab világban persze most hatalmas a felfordulás, ezért inkább az olyan gazdag országokra gondolok, mint Dubai, Katar és tásaik. Dubaiban nagy filmfesztivált tartanak, ahol soha nem mutatnak be izraeli filmeket. Én évek óta mondom, hogy ez elfogadhatatlan.

– Ha a nyugati filmrendezők komolyan vennék saját elveiket, akkor bojkottálnák a dubai filmfesztivált.

– Ha lenne időm és energiám, akkor valóban felkeresném az összes fontos nyugati filmrendezőt, hogy rávegyem őket: ne menjenek egy olyan országba, amelyik bojkottálja az izraeli filmeket. A művészet nem ismer határokat.

– Vannak arab filmrendezőkkel kapcsolatai?

– Sok arab színésszel és más szakmunkással dolgozom együtt a filmjeim forgatása során.

– Úgy értem, vannak-e kapcsolatai más arab országokból származó rendezőkkel?

– Azt hiszem ez nehéz ügy – nekik persze, mert nekem ezzel nincs gondom. Vannak olyan országok, ahol bajba kerülhetnek, ha megtudják, hogy kapcsolatba léptek velem. Fesztiválokra szoktunk találkozni, de hogy éppen milyen nyíltan tudjuk ezt tenni, az nagyban függ a pillanatnyi politikai légkörtől. Rajtam nem múlik, egy izraeli rendező mindenkiel szívesen szóba áll, mint ahogy az izraeli mozikban is a világ számtalan filmjét bemutatták már. Arab, iráni filmeket is, minden gond nélkül. Ám az arab filmeseknek, azt hiszem, nagyon hosszú utat kell bejárniuk, míg megértik, hogy izraeliekkel is lehet együtt dolgozni. Ez messze van, mint ahogy a béke is messze van.

– Legnagyobb sikert a Citromfa (Lemon tree) c. filmjével aratta, és az én sejtésem az, hogy ennek egyik oka a film alaphelyzete lehetett: az izraeli miniszter ki akarja vágatni a palesztin az asszony citromfáját, ami szépen illeszkedik az elnyomott palesztinokról szóló klisékbe.

– Nos, amikor a film forgatókönyvét elküldtem a francia producernek, az ő reakciója az volt, hogy ez a film nagyon Izrael-párti. Merthogy a palesztin asszony az ügyében elmegy a bíróságra, majd a legfelsőbb bíróságra – tehát azt látjuk, hogy Izraelben működik a demokrácia. Korántsem fekete-fehér tehát a történet. Van ugyan politikai nyomás az ügyben, de az asszonynak mégis van esélye – ha végül nem is kerül ki győztesként a küzdelemből. Így hát

nem hiszem, hogy a film azért volt sikeres, mert eléget tett a klisékről szóló európai elvárásoknak. Az alaphelyzet ugyan egyszerű, de a szereplők jelleme és a háttér is komplex, összetett.

– Az izraeli művészek túlnyomó része baloldali érzelmű. Jelent ez nehézséget, amikor jobboldali kormány van hatalmon?

– A jobboldali kormány már hosszú ideje hatalmon van. És én szívesen mondanám az elnyomott művész sértettségével, hogy a kormány elviselhetetlen, Párizsba fogok költözni – de nem ez a helyzet. Én személy szerint még sosem találkoztam politikai beavatkozási kísérlettel, és kollégáimtól sem hallottak ilyet. Az én filmjeimet az egyik izraeli filmalap támogatta. Az alapot pedig kormányforrásokból pénzelik. Most ugyan új kulturális minisztert neveztek ki, aki beszél mindenfélét, de azt hiszem, a gyakorlatban nem sok minden fog változni.

– Magyarországon az a beavatkozás módszere, hogy a pénzeket elosztó kuratóriumot a kormány lecseréli.

– Elvileg nálunk is hasonló szisztéma működik, de nehezen tudom elképzelni, hogy egy miniszter azt mondja: nekem ez a film nem tetszik, ebből nem lesz semmi. A kuratóriumban ülnek filmesek, politikusok is, akiket megpróbálhatnak kívülről befolyásolni, de a gyakorlatban ilyesmi nem történik. Hiába van jobboldali kormány és jobboldali közhangulat, Izrael attól még valódi demokrácia marad. Próbálkoznak a politikusok néha, de a szólásszabadság szerintem nincs veszélyben.

– És ami az izraeli filmek külföldi terjesztését illet, itt a bojkott-mozgalom nem volt eredményes?

– A *Dancing Arabs* ebben az évben jött ki, és én nem éreztem semmiféle politikai nyomást Európában. De még ha a BDS híve is valaki, mi rosszat tud mondani egy olyan filmre, ami épp az Izraelben élő arabok problémáival foglalkozik?

– Nem is erre a filmre gondoltam, hanem az izraeli filmekre általában.

– Néha, itt-ott hallani olyan hangokat, hogy bojkottálni kéne az izraeli filmeket, de ez marginális. Ha ez lenne a normális, az már baj lenne, de szerencsére nincs így.

Gadó János

JEGYZET

1 BDS: Boycott, Divestment, Sanctions: Agresszív Izrael-ellenes, bojkott-párti, nemzetközi mozgalom, amely gyakran az erőszak határát súroló, megfélemlítő módon lép fel az Izrael mellett kiálló tanárokkal, politikusokkal, civil aktivistákkal szemben.

Hiába van
jobboldali
kormány, Izrael
attól még
demokrácia
marad.

Lehet-e egy arab zsidó?

– ezt kérdeztük 2013. januári számunk címlapján. Ha akkor nem, e mostani összeállításunkból egyértelműen kiderül: nem lehet. Három zsidó íróat mutatunk be, akik arab országban születtek vagy felmenőik révén kötődnek oda. Történeteik fordulópontja mindhárom esetben ugyanaz: az arab függetlenség elnyerése, a nemzetté válás pillanatában az addig befogadó közösségek kilökték magukból a zsidókat, akik ezer évnél régebben éltek azon a tájon.

A tunéziai Albert Memmi még az ország függetlenségi harcában is részt vett, de a győzelem után nem túrték meg tovább: a 20. századi arab nemzetállam nem volt olyan befogadó, mint a 19. századi európai nemzetek. A zsidó vallású magyar/német mintájára konstruált *zsidó vallású arab* nem bizonyult lehetségesnek. A judeo-arab anyanyelvű, tuniszi zsidó Memmi súlyos identitásválságon ment keresztül és Franciaországban újra kellett építenie önmagát, hogy ne váljon „sóbálvánnyá”, mint könyvének címe utal rá.

A híres aleppói (Szíria) rabbik örökségét felvállaló Haim Sabato regényeiben próbálja a nagy múltú közösség emlékét feltámasztani, miközben legendás nagyapja példáját úgy követi, hogy maga is egy közösség rabbijaként tevékenykedik.

A 30-as éveiben járó Moshe Sakal pedig már csak izraeli történeteket ír: az arab országokból bevándorolt, de nagyon eltérő kulturális háttérű nagyszülők bevándorlás utáni történeteiből építi fel könyveit.

Negyedik cikkünk „főszereplője”, az Aleppói kódex néven ismert kézirat éppoly hányatott sorsot mondhat magáénak, mint az arab országokból elmenekült zsidók.

Edith Haddad Shaked

A (ZSIDÓ) LÉTEZÉS KELET ÉS NYUGAT KÖZÖTT

Albert Memmi munkássága során a Tunéziában modern körülmények között élő zsidók identitástudatával foglalkozott.

Memmi a fővárosban, Tuniszban született 1920. december 15-én. Apja olasz zsidó család sarja, félig iskolázott kézműves, anyja berber zsidók analfabéta leszármazottja volt. Filozófiát tanult az Algíri Egyetemen és a Sorbonne-on. 1951-ben egyetemi oktatóként tért vissza hazájába, és rögtön bekapcsolódott a franciaellenes nemzeti felszabadító mozgalomba. 1956-ban, a függetlenség elnyerését követően azonban ismét távozott, mivel az új hatalom

etno-nacionalista felfogása a tunéziai zsidók „másságának” új értelmet adott.

Tunézia muszlim arab államként határozta meg magát a gyarmati közelmúlttal a háttérben, és meghirdette a többségi etnikum kultúrájának dominanciáját. A változásokat a tunéziai társadalom homogenizálását célzó nagyszabású program keretében hajtották végre. Ennek részeként olyan rendeletek születtek, amelyek kedvezőtlenül befolyásolták az országban élő zsidóság helyzetét.

1957-ben megszüntették a rabbinikus bíróságot, feloszlatták a zsidó önkormányzatot. Városfejlesztés címén felszámolták a főváros zsidónegyedét, kisajátították a zsidó temetőt és helyén közparkot alakítottak ki. Az 1958-as iskolareform keretében az arabot tették meg az oktatás egyedüli nyelvének. A helyi zsidóság veszélyérzetét növelte az 1961-es bizertai válság idején fellángolt antiszemitizmus, amit 1962-ben tiltott aranykereskedelemmel megvádolt, mintegy harminc zsidó kereskedő letartóztatása követett.

A feszültség az 1967-es Hatnapos Háború idején ki-robbant antiszemita zavargásokban tetőzött. Tunézia ekkor egyértelműen az arab országok mellett kötelezte el

Albert Memmi

Izraellel vívott háborújukban. Ekkor sok zsidó üzletet kifosztottak és feldúltak, a tuniszi nagy zsinagógát felgyújtották. További zsinagógák pusztultak el Dzserba szigetén 1979-ben és Zarzisban 1983-ban. A zsidók *de facto* diszkriminációja nyomán nyilvánvalóvá vált, hogy a jövőbeni együttélés az arab többséggel immár kilátástalan. Ezrek vándoroltak ki, ami végül a zsidó közösségek önfelszámolásához vezetett. Manapság mindössze kétezer zsidó él Tunéziában.

Megjelenésük ezen a tájon az i.sz. 3. századra tehető, amikor a terület a Római Birodalom része volt. Később a zsidók több nagyobb bevándorlási hullámban érkeztek ide a 13. és 16. század között, amikor a spanyol inkvizíció elől menekültek Spanyolországból és Portugáliából, valamint olyan hollandiai és itáliai városokat is elhagyni kényszerültek, ahol kezdetben befogadták őket. A „csúcson” a tunéziai zsidóság mintegy százezer főt számolt és sorsuk az éppen aktuális helyi rezsimnek megfelelően váltakozott; ugyanis Justinianus 533-ban kibocsátott ediktumának megfelelően az itt élő zsidók „másodrangú polgárokká” minősültek, éppen úgy, mint másutt

az immár keresztény Római Birodalomban. A 7. századi arab hódítás azután az arab mohamedán birodalom *dhimmi* (másodrangú) polgáraivá tette őket, és azok maradtak az Ottomán Birodalomban is, amely 1547-ben „nyelte le” Tunéziát.

Bár az ország 1881-ben francia protektorátus lett, a zsidók jogi státusza alig változott egészen az I. világháború végéig, amikor is egyes zsidók – elsősorban a kis-számú elit tagjai – francia állampolgárságot kaptak, és gyors ütemben asszimilálódtak a francia kultúrához. Mindazonáltal a franciák már a 17-ik században megvetették a lábukat itt, miután a törökökkel szerződést kötöttek. A zsidók nagyobb biztonságban érezték magukat a francia protektorátus alatt.

Ez az állapot viszont csak Franciaország náci megszállásáig tartott, mert a tunéziai zsidók a Maghreb (Francia Észak-Afrika) zsidóságával egyetemben, a Wannsee-i konferencia értelmében a „végső megoldás” hatálya alá kerültek. Amikor 1942 novembere és 1943. május 7. között Tunézia a Wehrmacht megszállása alatt állt, a németek zsidótanácsot hívtak össze, lefoglalták a zsidó vagyont, a zsidó közösségre kemény adókat róttak ki, háromezer zsidót a frontvonal közelében kényszer-munkára fogtak, és volt, akit haláltáborba küldtek. Amikor 1943-ban a szövetségesek felszabadították az országot, az ottani faji törvényeket eltörölték, és a franciák részvételi lehetőséget biztosítottak a zsidók számára a közéletben. Sok zsidó franciabarát lett és nagy lelkesedéssel tanulta a francia nyelvet. Olyan fordulat volt ez, ami gyökeresen megváltoztatta identitástudatukat. A franciák észak-afrikai megjelenését megelőzően a tunéziai zsidók – generációkon át – közeli kapcsolatot tartottak fenn a muszlim arab környezettel, judeo-arab nyelven beszéltek és írtak, arab szokásaikhoz hasonló módon öltözködtek, művészetük jócskán kölcsönzött az arabokétól, és szokásaik közül is sokat átvettek.

Tunéziai, mégis nyugatias zsidó identitásról beszélhetünk, mert a francia kultúrához történt asszimiláció lehetetlenné tette a múlthoz való visszatérést, ez pedig, a dekolonizációt és nacionalista átalakulást követően a zsidók elvándorlásához vezetett. Memmi nézetei nem feltétlenül reprezentálják a tunéziai zsidóság felfogását, mégis nagyban segítenek megérteni a fenti radikális változásokat, és a folyamat következményeit.

Az ego „befagyasztása és kiolvasztása”

A fenti változásokat és ezek hatásait Memmi igen érzéketlenül írta le *La Statue de sel* (A Sóbálvány, Paris, Gallimand, 1953) című önéletrajzi regényében. A cím a bibliai Lót feleségére utal, aki Isten tilalma ellenére

visszatekintett az elpusztult Szodomára és sóbálvánnyá változott. Memmi saját engedetlenségét úgy ábrázolja, mint önreflexiójának felszámolását. „Haldoklom – írja – mert visszafordultam és önmagamra tekintek... és végül így fedezem fel, ki is vagyok.” A Memmi által átélt haldoklás – az író szerint – válságok sorozataként fogható fel, amelyek mindegyike egyénisége egy-egy összetevőjének megsemmisülését eredményezte, és végül egy bizonytalan, többszörösen hasadt identitáshoz vezetett. Összefoglalásképpen a következőket írja:

„Kényelmetlenül érzem magam saját hazámban, de nincsen más otthonom. Kultúrám idegen eredetű, anyanyelvemen nehézkesen fejezem ki magam. Nincs vallásos hitem és nem őrzöm a hagyományt, és szégyellem, ha ezek csupán apró részecskéit is felfedezem a lelkem mélyén... Tunéziai vagyok, de a kultúrám francia... Tunéziai vagyok, de zsidó, ami azt jelenti, hogy politikai és társadalmi értelemben véve kitaszított. Az ország nyelvét bizonyos akcentussal beszélem, és érzelmileg semmi közöm a muszlimokhoz. Zsidó vagyok, aki szakított vallásával és a gettóval, nem ismeri a zsidó kultúrát és megveti a középosztályt, mert hazugnak tartja. Szegény vagyok, de kétségbeesetten kívánom, hogy ne legyek az, mégis képtelen vagyok elszánni magam, hogy a szükséges lépéseket megtegyem.”

Memmi mindezt nem élte meg boldog állapotként, sokkal inkább úgy, mint elkerülhetetlent egy tunéziai zsidó számára a korabeli körülmények között. Francia irányultságú alap-, közép- és felsőfokú oktatásban részesült, egyrészt tehetsége révén, másrészt pedig a szofisztikált zsidó oktatási rendszer jóvoltából, amely a tunéziai zsidók „haladását” tűzte ki célul a francia uralom alatti országban. Ez tette lehetővé, hogy kiemelkedjen saját osztályából, kezdve a Lycée Carnot-val, amely az Alliance Israélite Universelle (zsidók által igazgatott és a szegény zsidók gyerekeknek szánt) általános iskolával szemben a tunéziai politikai elit képzésére szolgált.

A fentieket Memmi saját nyelvtudásának tárgyalásával kommentálja. Amikor az Alliance elemi iskolájába járt, rájött, hogy mivel odahaza judeo-arab nyelven beszéltek, gyakorlatilag nem tud franciául, pedig anélkül nem lehet belőle művelt ember. A Lycée-ben ismét rá kellett jönnie, hogy gyengén beszéli a nyelvet. Nyelvtudása alapján a szegények közé sorolták. A liceumbeli társak közös vonása gazdagságuk volt, ami úgy tűnt, hogy ki egyenlítette a köztük fennálló etnikai és vallási különbségeket. Így aztán ő lett a kívülálló, az osztálytársak pedig – „lehetek bár franciák, tunéziaiak, olaszok, oroszok, máltaiak, akár még zsidók is – ugyanahhoz a civilizációhoz tartoztak.” Memmit nem csak az iskolában emlékeztették arra, hogy nem tartozik a gazdagok „civilizációjához”, hanem otthon is elvárták, hogy tartsa fenn magát, ő pedig tudatában volt annak, hogy „nem keresi meg a rá költött pénzt”.

Zsidó asszony és lánya hagyományos viseletben a 20. század elején Tunéziában

Ezért aztán még idegenként is igyekezett asszimilálódni a gazdagok frankofón, felvilágosult és világi „civilizációhoz”. Szüleivel is feszültsége támadt, mivel azok nem változtak, hanem azt vallották, hogy a zsidó maradjon abban a környezetben, amiből ő annyira macacsul igyekezett kiszakadni. Mindezt szimbolizálja, hogy egyetemi tanulmányai tárgyául a filozófiát választotta, éppen úgy, mint a regény (magából és bátyjából összegyúrt) főhőse:

„Középiskolai tanulmányaim befejezése felé kezdett kirajzolódni előttem, hogy mi nem szeretnék lenni, és – még ha kissé homályosan is – hogy mit is akarok... El akartam menekülni magam elől és másokhoz csatlakozni. Nem akartam tovább zsidó lenni, keleti, nyomorban élő ember; nem tartoztam már sem a családomhoz, sem pedig a szomszédságban élő közösséghez; egészen új, teljesen transzparens egyéniség lettem, készen álltam arra, hogy megújulva filozófiatanár legyen belőlem. Így kellett történnie, egyszerű és világos elemekből akartam újjáalakítani a világmindenséget, azokhoz a filozófusokhoz hasonlóan, akiket mestereimnek tartottam.”

A filozófia azonban nem mentette meg Memmit. Egy (valószínűleg a kormányzat által bátorított és tunéziai katonák által végrehajtott) antiszemita zavargás és Tunézia belekeveredése a II. világháborúba megmutatta, mennyire „hiábavalóak és reménytelenek... a szellemi konstrukciók... amikor azokat az emberi brutalitás való-

ságával hasonlítjuk össze.” A pogrom után lehetetlenne vált Memmi próbálkozása, hogy részt vegyen egy számára vonzó nemzeti felszabadító csoport munkájában, amelynek tagjai főként arab muszlimok voltak.

A „brutális valóság” folytatódott. A nácik antiszemita faji törvényeket kényszerítettek Tunéziára, és a helyi zsidó közösség középosztálya abban látta felelősségét a közönségért, hogy „mentse magát és gyermekeit... és úgy döntöttek, hogy egyeseket menteni kell, főleg az értelmiséget”,

Tunisz, 1942.
december, a náci
megszállók
kényszmunkára
viszik a zsidókat

akik többsége a középosztályból került ki. A helyzetet a regény ifjú főszereplője és narrátora, Alexandre Mordechai Benillouche szemével láttatja a szerző, aki ekkor egyetemi hallgató. Visszaütasítja az értelmiségi lét és helyzet kínálta előjogokat, és csatlakozik a táborban kényszmunkát végző szegény zsidókhoz. Az ott szerzett tapasztalatok (Benillouche végül inkább a szökést vállalja, mert felismeri a munkaszolgálatosokat fenyegető halálos veszélyt) nem vezetnek vissza a zsidó közösséghez, hanem inkább azt tudatosítják benne, hogy milyen távol is áll hitsorsosaitól. Mindazonáltal Memmi zsidó, különösen azok szemében, akikkel kapcsolatba kerül. Még a Szabad Francia Erők sem javasolják, hogy saját nevén jelentkezzen náluk, mert úgy hírlírik, hogy a zsidók már így is túl sokan vannak soraikban, „ami jelentős kárt okoz nekik”. Memmi igyekszik megszabadulni zsidóságától, és ettől még a nácik által okozott tragédia sem tudja eltántorítani. El akarja kerülni, hogy „sóbálvánnyá” változzon...

Visszatekintve *La liberation du juif* (Paris: Gallimand, 1966) című művében megállapítja:

„Azokban a napokban nem megtagadni akartam magamat, hanem a világot kívántam meghódítani. Zsidóságot azért tagadtam meg, mert visszaütasítottam a helyet, amit a világban számomra kijelöltek, és amit népem elfogadott... Amikor sokan közülünk, akik Tunéziában végeztek a középiskolát, úgy döntöttek, hogy elvágják a múlthoz, a (zsidó) gettóhoz, és Tunéziához, mint szülőföldjükhöz kötő szálakat, ki akartak törni a szabadba, és a valódi kalandokat keresték. Nem akartam nyomorult

zsidó lenni, elsősorban mert egyéniség akartam maradni, másodsorban pedig másilyen emberek társaságát kerestem, hogy olyan emberiségre találjak, amit tőlem (mint zsidótól) megtagadtak.”

Visszatekintve, Memmi elismeri, hogy önmegtagadása igazából csak félszívű volt, mert félt attól, hogy „az új bőrben, egy új lényként teljesen eltűnik”. Zsidósága túlságosan is mélyen élt benne ahhoz, hogy egyszerűen félretolja, így aztán mindig tudatában volt a gyötrelmes érzésnek, hogy azzal kellene foglalkoznia, ki ő, nem pedig azt tagadnia, aki nem ő. De ez a lépés ugyancsak roppant kockázatos, mert zsidóságának nyílt felvállalása „személyes megbecsülésében” sértheti meg.

A gyarmatosító és gyarmatosított (között)

Amikor Memmi az önmegtagadás és önmaga elfogadása közötti mozgását írja le (és egyik sem bizonyult felszabadító hatásúnak), azt állítja, hogy zsidóként – minthogy a „zsidó létfeltételeket mások korlátozzák” – az összes elnyomott nép sorsában osztozik. Ahogyan *A gyarmatosító és a gyarmatosított* c. könyve 1965-ös kiadásának előszavában rámutat, felfedezte, hogy „az elnyomott népek sok ponton hasonlóságot mutatnak egymással”. A könyv eredetileg *Portrait du Colonisé précédé du Portrait du Colonisateur* címmel jelent meg (A gyarmatosított portréja, mely megelőzi a gyarmatosítót, Corréa: Buchet/Chartel, 1957) és írásakor Memmi a zsidók helyzetét nem mint zsidó miveltekben elnyomott népét tárgyalja.

A könyvben az elnyomott zsidó tunéziai, és azért nyomják el, mert olyan, mint a többi „bennszülött”. Memmi állítja, hogy a tunéziai zsidók többsége „kétségkívül ‘bennszülött’ volt... és szegénységét, nyelvét, érzékenységet, szokásait, zenei ízlését, illatait, táplálkozását tekintve igen közel állt a muszlimokhoz. És másodrangú polgároként kezelték őket.”

De minthogy zsidók voltak, nem pedig muszlimok, helyzetük különbözött, így lehetőségük nyílt, hogy – miután Tunézia francia protektorátus lett 1882-ben – a francia kultúrához asszimilálódjanak, és a nyugathoz közeledjenek. A tunéziai zsidók „a muszlimoktól eltérően,... szenvedélyesen törekedtek arra, hogy a franciákhoz hasonuljanak... boldogan fordítottak hátat a keletnek,... a francia nyelvet választották, az olasz divatnak megfelelően öltözködtek, és örömmel vették át az európai gondolkodásmódot. Megfigyelők rámutattak, hogy milyen gyorsan váltottak a muszlim arab életformáról az új európai kultúrkörre.

A francia protektorátus idején a zsidók helyzete megváltozott: egy fokkal a muszlimok fölé kerültek azon a piramison, ami minden gyarmati társadalom alapját képezi. A francia gyarmattartókkal kiépült kapcsolatok és a fran-

ciák hivatalos jelenléte elősegítette a zsidók asszimilálódását a francia kultúrához és emancipációjukat. A francia forradalom ígérete – „Liberté, Egalité, Fraternité” – nyomán a zsidók, egy jobb élet reményében, igen fogékonyak voltak a francia hatásokra, bár azok forrása a keresztény Európa volt. A protektorátus idején született nemzedék számára a francia nyelv lépett a judeo-arab helyére, és lett a tunéziai zsidók anyanyelve. Következésképpen Memmi kislánya (aki nem zsidó anyától született Franciaországban) saját és apja identitásán tűnődve kérdezte: „Arab vagy, Apa? Anyád arabul beszél. És én, arab, francia vagy zsidó vagyok?”

Memmi lánya fontos dologra kérdez rá, amikor a társadalmi hovatartozást jelölő címkéket használja – „arab”, „francia”, „zsidó”. A kérdésben nem szerepel a „keresztény” vagy „muszlim”, ami a tunéziai valóságra utal, ahol három társadalmi identitás – *les Français, les Arabes, les Juifs* – létezett, amelyek egyidejűleg jelöltek etnikai illetve vallási hovatartozást. A tunéziai zsidók, akik autonóm közigazgatási, kulturális és vallási intézményeket tarthattak fenn, önmagukat különálló közösségnek tartották, amit az arabok és a franciák is elismertek. Az összes tunéziai zsidó – legyen bár öltözkük a helyi twansa (fátyolszerű kendő), vagy spanyol eredetű, olasz származék grana, vagy egyéb – egységes közösségként határozta meg magát, amit vallásuk, kulturális hagyományaik, történelmük és a zsidó múlttal vállalt folyamatosság tartott össze.

Így a modernizáló francia uralom alatt, amikor a zsidó szülők gyermekeiknek francia személyneveket kezdtek adni, miután évszázadokon át héber és arab neveket használtak, a hébert megtartották középső névnek, és szakítottak az arabbal. Egy lány neve például lehetett Marie (francia) és Miriam (héber), a korábbi Miriam és Massouda (arab) helyett. A gyermekeket újfajta ruhákba öltöztették; szüleikhez hasonlóan európai szabású nadrágokat, öltönyöket, cipőket és fejrevalókat hordtak az arab holmik helyett.

A ruházat változása volt az a külső jel, ami mutatta, hogy a zsidók különálló vallási-etnikai kisebbség és nincs közülük a muszlim arabokhoz. Amint a férjzett asszonyok már nem rejtették hajukat *taqríta* (hagyományos kendő) alá, a vallási törvény által meghatározott identitás és a judeo-iszlám kulturális értékek érvényüket veszítették. A férfiak lecserélték a hagyományos helyi ruhadarabokat – a *sarawalt* (keleti bő nadrág), a *ljubbát* (burnusz vagy köpeny), a vörös *chechiát* (kerek kalap), és a *belghát* (papucsféle) a nyugati *complet-veston*-ra (öltöny) és ellenzós, svájci vagy baszk sapkára – és ez azt jelezte, hogy a zsidó azonoság nyugatiasodott, a megkülönböztető jegyek és az éles határ közöttük és a franciák között egyre elmosódottabb lett.

De nem csak az öltözk, hanem az étkezési szokások is módosultak, kevesebb lett az olyan edény, amiből együtt evett az asztaltársaság; elterjedt a tányérok és ezüst étkezőeszközök használata. Ráadásul a zsidók népszokásai vál-

toztak, a szemmel verés elleni tárgyak lassan eltűntek és a vallási rituálé bizonyos részei már franciául hangzottak el. A nyugati hatás a kultúra és szórakozás terén is megnyilvánult. A tunéziai zsidók francia regényeket olvastak és ezen a nyelven írtak. Számos zsidó lap jelent meg francia nyelven: *La Justice, L'Egalité, La Voix Juive*, és *Le Petit Matin*. Nyugati zenét és énekeseket hallgattak, olyanokat mint *Dalida, Paul Anka, Sarita Montiel*, és a *Les Compagnons de la Chanson*. Népszerűek lettek a francia filmek *Brigitte Bardot, Jean Gabin, Catherine Deneuve* és az amerikaiak *Burt Lancaster, Doris Day, Esther Williams, James Dean*, és *Charlton Heston* főszereplésével. Foxtrottra és csa-csa-csára táncoltak.

A tunéziai zsidók ilyen átalakulása felszínesnek tűnhet, mert csak bizonyos külső jegyekre szorítkozik és hasonló változások a tunéziai muszlimok körében is lejátszódtak, mivel – ahogy azt Memmi megjegyzi – „a gyarmatosított első lépése abból a célból, hogy helyzetén változtasson az, hogy átvedlik”. Amikor azonban a gyarmatosító hatalom

zsidókat kezdett alkalmazni a hivatalokban, az ilyen kisebb különbségek egy idő után sokat számítottak, mert bizonyos, a tunéziai zsidók és a gyarmatosító franciák közötti határokat elmostak, és a zsidókat némiképp eltávolították a tunéziai muszlimoktól. A kulturális és társadalmi-gazdasági változások lehetővé tették, hogy a tunéziai zsidó kisebbség „köztes helyzetet” foglaljon el a francia gyarmatosítók és a kolonizált tunéziai muszlimok között. Ez azonban mégsem bizonyult egyszerű helyzetnek: a tunéziai zsidó közösségen belül etnikai törés keletkezett, mivel az ottani zsidók egyharmada már francia útlevéllel rendelkezett 1956-ra. Kétharmaduk jogi szempontból tunéziai állampolgárnak számított, de akadtak közöttük olaszok is.

Burgiba, Tunézia első elnöke, útban a függetlenség felé

Eredeti megjelenés:
<http://www.u.arizona.edu/shaked/Tunisia/ch11.pdf>
Fordította: Bassa László

Kárpáti Judit

AZ ALEPPÓI KÓDEX

A „Korona rejtélyei”: azaz az Aleppói kódex (Keter Aram Cova¹) keletkezésének, vándorlásának és megmenekülésének rövid története.

*„Ég az ó-zsinagóga, ég a Keter”
– Az Aleppói kódex sorsa az 1947.
decemberi zavargások idején*

„Az a nap, melyen az Egyesült Nemzetek Szövetsége elismerte a zsidó nép államalapításhoz való jogát, öröm és vidámság napja volt Izrael földén és szerte a világon. Mindenhol ezt a jelenkori csodát ünnepelték. Az aleppói zsidó közösség ünneplésébe azonban ürmön vegyült: fiatalok gyülekeztek az utcákon és egyre hangosabban, egyre vadabban kiáltozták zsidóellenes jelszavaikat miközben a Bahszita negyed irányába nyomultak előre, feldúlva és kifosztva az utcákba eső kis és nagy üzleteket, felgyújtva árukészleteiket”² – így írja le Haim Sabato, az aleppói származású izraeli szerző az 1947. december elseji zavargások kezdetét.

Az arab országokban zsidóellenes lázadások törtek ki.

Két nappal azt követően, hogy az ENSZ elfogadta a Biztonsági Tanács határozatát, amely lehetővé tette Izrael államának létrehozását, az arab országokban zsidóellenes lázadások törtek ki, nem egy halálos áldozatot követelve.³ A feldühödött tömegek rendre megtámadták a zsidó tulajdonban lévő üzleteket, közösségi épületeket, zsinagógákat, nem kímélve a féltve őrzött szent iratokat sem.

Az aleppói zsinagógákat sem kerülte el a tragédia: jóformán a zsidó hitélet és tudomány majd mindegyik központját lánggra lobbantották a városban. Ezek közül a legfájdalmasabb azonban az ó-zsinagóga feldúlása volt. Az áhítatnak és tanulásnak ezt az ősi központját, amely értékes szakrális iratoknak is otthonául szolgált, a hagyomány a Második Szentély idejéből eredezteti.

A több száz tóratekerces, a több ezer nyomtatott imakönyv és kézirat pusztulása mellett ekkor érte jelentős sérülés a közösség féltve őrzött kincsét, a Keter Aram Cova-t, a világhírű Aleppói kódexet is, amelyről közel

tíz éven át azt gondolták, hogy a közösséggel együtt ez is odaveszett.⁴

A világot hamarosan bejárta a döbbenetes hír: az Aleppói kódex megsemmisült, megszenteltétlenítették, elégették. Umberto Cassuto professzor, a kódex kutatója ezt írta a Haaretz újság 1948. január 2-i számában: „A Keter Aram Cova, ahogyan valójában nevezték, nincs többé.”⁵

*A kódex keletkezése
– Tibériásból Jeruzsálembe*

Az Aleppói kódex keletkezési körülményeinek megismeréséhez tegyük időutazást a 10. századbeli Galileába. A Galileai-tó nyugati partján fekvő, Tiberius császár tiszteletére alapított város, Tibériás már a 3. század óta a Szentföld egyik legjelentősebb zsidó szellemi központja volt.⁶ A muszlim hódítást követően, egészen a kereszties lovagok érkezéséig a térség egyik legjelentősebb gazdasági csomópontjává vált, élénk kereskedelmi kapcsolatot tartott fenn a szíriai városokkal, ill. Bagdaddal. A köztudottan nagy választékot alacsony áron kínáló piaca és virágzó textilipara messzi tájakról is idevonzotta a kereskedőket.⁷ A pezsgő gazdasági élet kedvező munkakörülményeket teremtett a városban letelepedett számos szóférnak, a szent szövegeket másoló írnokoknak, illetve a héber nyelvtan és kiértékelés szabályainak ismeretében kimagasló tudósoknak, a maszorétáknak.

920 körül történt, hogy Slomo ben Bujaa szófér műhelyébe érkezett egy (vagy talán több) megrendelő, akinek a héber biblia, a Tanakh huszonnégy könyvének kódex formájában történő⁸ lemásolására adott megbízást a híres írnoknak. Amint ben Bujaa mester elkészült a munkájával, a kézirat átkerült a Ben-Aser dinasztia utolsó

tagjának, a rendkívül kimagasló képességű Aharon Ben-Aser tibériási grammatikusnak scriptorumába, ahol a tudós maszoréta a szöveget ellenőrizte, ellátta magánhangzó és kantillációs jelekkel, illetve maszoretikus magyarázatokkal. A keletkezés körülményeinek részleteit a kódex végén található bejegyzésből, az ún. kolofonból ismerhettük meg.

Szintén ebből a forrásból tudhatjuk meg, hogy sok-sok évvel az elkészülte után, a kódexet egy tehetős bászrai karaita, Izrael Szimha vásárolta meg a jeruzsálemi karaita közösség részére. A 11. század végén – eddig vitatott – módon a kódex Kairóba került.⁹

Fusztát–Kairó: A kódex és a Rámbám

AAz Aleppói kódex az általunk ismert maszoretikus kéziratok közül¹⁰ a leghivebben őrzi az eredeti bibliai szöveget. A kumráni tekercsek, a későbbi Maszada környékén megtalált fragmentumok és a kairói genizában talált bibliai töredékek szövegével meglepő módon szinte teljesen megegyezik. Az eredetileg 380 lapos kódexet valószínűleg a Rámbám, Maimonidész is használta a Misné Tóra c. művének megalkotásakor. Így ír erről a könyv 8. fejezetének, 4. és 5. halakhájában: „Ezekben a dolgokban a kódexre hagyatkoztam, amely most Egyiptomban van, amely huszonnégy szentírási könyvet tartalmaz, és amely Jeruzsálemben volt jó néhány évig. Ennek alapján javították ki a könyveket és mindenki erre hagyatkozott, mert maga Ben Aser évekig dolgozott az apró részleteken és számtalanszor kijavította a másolása során. És én is erre támaszkodtam, amikor a Tóratekercset írtam a Halakha szerint.”¹¹

A Rámbám halakhának nyilvánítja a kódex alapján történő tóramásolást, amelyet szinte minden zsidó közösség a világon elfogadott. A tudósok között azonban felmerült a kérdés, hogy valóban az Aleppói kódex az, amelyre Rámbám utal művében.

Amikor Umberto (Mose David) Cassuto professzor 1943-ban engedélyt kapott az aleppói zsidó közösség vezetőitől a kódex megvizsgálására, kételyeit fejezte ki a fenti kérdéssel kapcsolatban. Sajnos korai halála (1951) miatt nem érthette meg, hogy a kódex Izraelbe érkezése után nem sokkal, Goshen-Gottstein professzor rájött arra a fontos formai tényre, amely Cassuto professzor véleményét negatív irányba befolyásolta, s ez a Dvárim könyvében található Háázinu (Halljátok!) szakasz¹² sajátos sorbeosztása volt.¹³ Az így megtalált magyarázat alapján teljes biztonsággal kijelenthető, hogy a Rámbám által mértékadó mintának tartott kódex megegyezik az Aleppói kódexszel.

Aleppói kódex
– Mózes V.
könyvének egyik
lapja

A kódex Aleppóban

Aleppo¹⁴ három térség – Észak-Szíria, Dél-Anatólia és Északnyugat-Mezopotámia – találkozási pontján elhelyezkedő, szinte ősidők óta fontos kereskedelmi csomópont volt, melynek jelentősége az oszmán hódítást követően sem csökkent. Épp ellenkezőleg: rajta keresztül bonyolódott le a perzsa selyem és a szíriai gyapot exportja Európába. A zsidók, különösen a Spanyolországból, ill. Dél-Itáliából idevándorolt szefárdok, jelentős részt vállaltak a textiltereskedelemben.¹⁵

Az aleppói zsidók többsége kereskedő volt, leginkább családi vállalkozások formájában bonyolították üzleteiket, amelyekhez időnként a rokonsághoz nem tartozók, sőt nem zsidók is betársultak. A másik nagy aleppói zsidó foglalkozási ág az aranyművesség volt. Üzleteik a szukban a keresztény ezüstművesek mellett voltak, akik nem egyszer készítették kegytárgyakat zsinagógák részére.¹⁶ A zsidók fontos szerepet játszottak az országok, sőt földrészek közötti áruközvetítésben, lerakataik voltak Anatóliában, Manchesterben és Milánóban is.

Ebben az anyagiakban és szellemiekben egyaránt bővelkedő közösségbe került a kódex, feltehetően a

Úton arab földről
Izraelbe

Középen:
Zsidó asszony
(balra)
és egy beduin pár
Aleppóban,
1870 körül

14. század végén.¹⁷ Az ó-zsinagóga egy különleges helyén, az ún. Eljahu barlangjában helyezték el egy kettős zárral ellátott fémládában. A kódex jelenléte rendkívül nagy jelentőségű volt a közösség számára: a bírakat erre eskették fel, sőt mágikus véderővel is felruházták.

Megtiltották eladását, sőt a zsinagógából kivitelét is. Címlapjára ezt írták: „Szent az Örökkévalónak ... Tilos eladni vagy valamire beváltani. ...Áldott, aki őrzi és átkozott, aki ellopja...”¹⁸

A kódex híre messze földre eljutott, szóferek sokasága fordult az aleppói zsidó tudósokhoz a szent szövegekkel kapcsolatos tanácsokért. 1599-ben a cfáti Jozsef Káro rabbi, a Sulhan Arukh szerzője elküldte a kódex másolatát a krakkói Mose Isszerlész (Remá) rabbinak, hogy ennek alapján tudjon Tórát másolni. Keresztények is lelkesedtek a nagy értékű kézirat iránt: 1753-ban egy brit utazó, Alexander Russell engedélyt kapott arra, hogy bepillantson a kódexbe. Egy misszionárius, J. Segall pedig *Travels through Northern Syria* című, 1910-ben kiadott könyvében közölte az Aleppói kódex két oldalának fényképét. A tudósok közül legutoljára Cassuto professzor látta a kódexet teljes épségében 1943-ban.

A kódex sorsa 1948 után: kimenekítés, vizsgálatok, rejtegetés és titokzatos felbukkanások

A tragikus decemberi éjszakát követően Izraelből Amerikáig az egész zsidó világ meg volt győződve, hogy a hatalmas tudományos és szakrális értékkel bíró kézirat végleg a lángok martaléka lett. Csak 1958 körül derült ki, hogy a szíriai zsidók féltve őrzött szent kincsükről nem mondtak le olyan könnyedén. Végül, amikor titkos tárgyalásokat követően, maig is rejtélyes úton Izraelbe került a kódex,¹⁹ a kutatók számára kiderült, hogy a 385 lapból 295 élte túl a megrázkódtatásokat, legalábbis a hiányzókról sokáig úgy gondolták, hogy elégett.

Noha a restaurátorok szerint nem láttak égés vagy korom nyomokat az épségben maradt részekben, azaz semmi nem utalt égésre,²⁰ mindaddig nem gondolták, hogy remény lenne a hiányzó részek felbukkanására, mígnem 1981-ben New Yorkban elő nem került a Krónikák könyvének egy teljes oldala.²¹ Azután kiderült,

hogy egy brooklyni üzletember, Sam Sabbagh 1947 decemberének azon a szomorú éjszakáján az aleppói ó-zsinagógában járt, és a padlóról vette fel a kódexnek egy kis darabját, amelyen az Exodus könyvének egy részlete található, a fáraónak intézett híres mózesi mondattal: „Engedd el a népem, hogy szolgáljon nekem!”²²

Sabbagh mint drága amulettet őrizte az oldaltöredéket a levéltárcájában. Semmiképp sem vált volna meg tőle, még a szív műtété során is magánál tartotta. Csak a halála után, a családjával folytatott hosszas tárgyalásokat követően került ez a kis kódexdarabka

Izrael Múzeumba, a kódex jelenlegi otthonába. Michael Glatzer, a jeruzsálemi Ben Zvi Intézet munkatársa szerint még valószínű, hogy vannak kallódó oldalak vagy oldaltöredékek magánszemélyek birtokában. „Detektívként próbáljuk kinyomozni a hiányzó lapok hollétét” – nyilatkozta a helyzetet jellemezve Yosef Ofer, Bar Ilan Egyetem professzora, a kódex szakértő-

je. Az aleppói zsidóság, bár szétszóródott a világban, mégis összetartó közösség, Sao Paolótól Brooklynig tudnak egymásról, s a kutatók abban bíznak, hogy a fragmentumok birtokosai felismerik, hogy a kódex az első számú általános zsidó értékek közé tartozik, s egy teljesebb Aleppói kódexszel az egész világ zsidósága gazdagabb lenne.²³

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Zenner, W.P.: A Global Community. The Jews from Aleppo, Syria, Wayne State University Press, Detroit, 2000
2. Stillman, Norman A.: Jews of Arab Lands in Modern Times, Philadelphia, 2003
3. Goiten, S.D.: A Mediterranean Society. vol 2: The Community, University of California, 1990
4. The Aleppo Codex Website - www.aleppocodex.org
5. Segal, Eliezer: The Crown of Aleppo, Jewish Free Press, February 3 2000, pp. 8-9 www.ualgary.ca/elsegal/Shohel/000203 Keter.html
6. Israel Museum Website - www.english.imjnet.org.il/
7. Héber nyelvű kiadványok.

JEGYZETEK

1. Aram Cova koronája – Aram Covának nevezték a zsidók Aleppót, azonosítva az azonos nevű bibliai várossal. Az értékes szentiratokat a keleti zsidó hagyományban gyakran „keter”-nek, azaz koronának nevezik.
2. Sabato, Haim: Aleppo Tales, The Toby Press, 2004 p. 164 (angolból ford.: a szerző).
3. A britek által elfoglalt jemeni Ádenben hasonlóan tragikusra fordult a zsidóság sorsa. Ott december 4-én 82 zsidót ölt meg, 108 zsidó üzletet pusztítottak el, és számosat kifosztottak, több száz magánház, a zsinagóga és két iskola lett a lángok martaléka. [Stillman, N. A.: Jews of Arab Lands in Modern Times, Philadelphia, 2003, p. 147]
4. Ugyanis a nagy múltú aleppói zsidó közösség gyakorlatilag megsemmisült. Elpusztult mind a tizenhét zsinagóga, az öt iskola, az árvaház és az ifjúsági klub. A halottak számát azóta sem ismerjük. Közel tízezer zsidó menekült át a szomszédos Törökországba, Libanonba és Erec Izraelbe. [Stillman, N. A.: Jews of Arab Lands in Modern Times, Philadelphia, 2003, pp. 147-148; Zenner, W.P.: A Global Community. The Jews from Aleppo, Syria, Wayne State University Press, Detroit, 2000, pp. 38-39]
5. www.english.imjnet.org.il - A Wandering Bible: The Aleppo Codex - The Aleppo Codex Disappears
6. I. sz. 235-től a Nászi és a Szanhedrin székhelye. A 4. században itt született meg a Jeruzsálemi Talmud. A bizánci uralom idején, amikor Jeruzsálemből kitiltották a zsidókat, fontos zarándokhelyé vált a diaszpóra zsidósága számára www.aleppocodex.org, www.tiberias.muni.il
8. A keresztény bibliafordítások kódex formájában kezdtek elterjedni, mint pl. a jól ismert 4. századból származó Codex Sinaiticus. Ezzel a technikai újítással, mely az összefűzött különálló pergamenlapokon található szöveg kezelését megkönnyítette, lehetővé vált a csak mássalhangzókból álló írás magánhangzókkal, megjegyzésekkel való kiegészítése. Ezt a lehetőséget 8. századtól kezdték a zsidó tudósok kiaknázni, tanulás és szöveginterpretálás céljából. (<http://www.english.imjnet.org.il>)
9. Amikor a keresztések 1099-ben elfoglalták Jeruzsálemet, birtokukba került a kódex. A jelentős váltságdíj reményében épségben megőrizték, amíg a fustáti rabbinikus zsidó

- közösség ki nem váltotta. [M. Goshen-Gottstein, Az Aleppói kódex eredetisége. Kutatási eredmények az Aleppói kódex-szel kapcsolatban. A Héber Egyetem Bibliai Projektjének kiadványai, I., Jeruzsálem, 1960, 10-37 old. Egyes kutatók szerint a szeldzsukok szerezték meg a kódexet és adták el a kairói zsidóknak (www.english.imjnet.org.il). A Wandering Bible: The Aleppo Codex - The Birth of the Aleppo Codex.
10. A másik ismert maszorétikus kézirat az 1009-ből származó ún. Leningrádi kódex, amely a kutatók szerint szintén Aharon Ben-Asher műhelyéből származik, bár feltételezések szerint inkább tanítványai készítették, ő maga sohasem látta.
11. Héberből ford.: a szerző.
12. 5 Mózes 32.
13. A Háázinu-éneket általában 70 sorban írják le. Az Aleppói kódexben viszont, ahogyan ezt Prof. Cassuto látta 67 sor szerepelt. Ez ellentmondásban áll a Misné Tórában előírt 70 sorral. Később azonban, régebbi Misné Tóra szövegek vizsgálatakor kiderült, hogy eredetileg 67 sor szerepel ott is. Ezt támasztja alá, hogy a jemeni zsidó közösségek is 67 sorban írják le a Háázinu – éneket, a Rámbám eredetileg megalkotott szabályát követve. A 67-es sorbeosztás nem ismeretes egyetlen, Rámbámot megelőző időszakban íródott bibliai kódexre sem. (The Vicissitudes of the Aleppo Codex, 4.5 Maimonides and the Aleppo Codex, www.aleppocodex.org)
14. Arabul Halab, héberül Halav, de a zsidók „Áram Cová” bibliai néven nevezték. Egy legenda szerint Ábrahám Kánaán földjére vonulva itt állt meg tejjel megítatni a fáradt vándorokat (tej – *halav* héberül, *halib* – arabul).
15. Az egyik legjelentősebb kereskedő család a livroni De Piciotto-család volt. Történetükről ld.: Sabato, H.: Aleppo Tales, London 2004 vagy héberül 1997
16. Zenner, W.P.: A Global Community. The Jews from Aleppo, Syria, Wayne State University Press, Detroit, 2000, p. 44
17. A kódex aleppói jelenlétéről tudósító első történelmi forrás a 15. századból származik. Rabbi Dávid ben Jehosua – a Rámbám dedunokájának unokája – a 14. század végén települt át Szíriába. Tudott tény, hogy számos kéziratot vitt magával. Egyes vélemények szerint ő vihette magával a kódexet is. Vicissitudes of the Aleppo Codex, 4.7 When and How did the Codex Reach Aleppo? (www.aleppocodex.org)
18. www.english.imjnet.org.il A Wandering Bible: The Aleppo Codex - From Egypt to Aleppo (angolból ford.: a szerző)
19. Egy aleppói zsidó család vitte be az országba. Yitzhak Ben-Zvi államelnök és számos tekintélyes rabbi személyiség is részt vett a titkos tárgyalásokon.
20. www.aleppocodex.org The Aleppo Codex Today - 4.10 The Damage to the Aleppo Codex
21. www.english.imjnet.org.il A Wandering Bible: The Aleppo Codex - Saving the Aleppo Codex
22. 2 Móz 8,1
23. Dina Kraft: From the Galilee to Maimonides' desk in Cairo to the pocket of a Brooklyn businessman, the missing pieces of the Aleppo Codex have eluded scholars for decades, Published: 12/09/2007 <http://www.jewishreview.org/node/9364>

RABBI ÉS REGÉNYÍRÓ – EGY SZEMÉLYBEN

Haim Sabato

Haim Sabato (1952) a szíriai Aleppo városából való régi rabbicsalád leszármazottja. Ő maga Kairóban született, de a család 1957-ben Jeruzsálembe költözött, ahol heszder jesivában tanult, és a hadseregben szolgált. Csaknem három évtizeddel azután, hogy a jom kippúri háborúban harcolt, könyve jelent meg *Teum Kavanot* (angol fordításban *Adjusting Sights – Célirány*) címmel, ami komoly visszhangot váltott ki, és elnyerte a tekintélyes Sapir Díjat. További regényei: *Emet Mi Eretz Titzmach (Aleppo Tales – Aleppói mesék)*, *KeAfapey Shachar (The Dawning of the Day – Hajnalodik)* és *Boi HaRuach (From the Four Winds – Mindenfelől)*. Sabato rabbi ma heszder jesivában tanít Ma'aleh Adumim városában, ahol feleségével, Sosanával és két fiúgyermekükkel él.

Publish or perish! (Publikálj vagy pusztulj!) – ez a legtöbb szerző számára jól ismert tétel. Haim Sabato rabbi dilemmája viszont inkább a „Publikálj és bűnhődj!”. „Megjelentetni? Az számomra maga a büntetés.” Sabato ugyanis a Tóra oktatójának tartja magát, nem pedig hivatásos irodalmárnak. „Mindig is vágytam arra, hogy írjak. A kiadás viszont nehézséget jelent az azzal járó nyilvánosság miatt. A jesivában arra tanítjuk a diákokat, hogy a rejtett értékek után kutassanak.”

– Ismerve a nagy nyilvánossággal szembeni ellenérzését, hogyan jutott eszébe, hogy első könyvét, az **Aleppói meséket** megjelentesse?

– Annak idején a Yeshivat Hakotel (vallásoktatást és katonai szolgálatot egyesítő középiskola) diákjaként novellákat írtam, amiket megmutattam barátaimnak és a család tagjainak. Közülük többet le is hozott a vallásos *HaCofe* újság. Miután egyike lettem a Birkat Moshe heszder jesiva (Ma'aleh Adumim városban) alapítóinak, egy elsős diák, Náhúm Langenthal elvitte néhány írásomat a *Jediot Aharonot* szerkesztőségébe, és a kiadó felajánlotta, hogy megjelentet ezekből egy könyvre valót.

„Számomra az írás menedéket jelent. Ez az én külön bejáratú szobám. Első könyvem megírása közben határozott belső békét éreztem.”

Ez az érzés Sabato könyveiben lépten-nyomon viszaköszön.

Ugyanazon a jeruzsálemi éjszakán, amikor Ezra hazaért, asztalhoz ült, elővette füzetét, és lejegyezte azt a történetet, amit Rahamimnak mesélt. Magában elhatározta, hogy csak egyetlen történetet ír le. Írás közben egy másik is eszébe jutott, azután egy harmadik. Ezra nem volt író, a felmenői között nem volt irodalmár, ő maga pedig még élénk képzelőerővel sem rendelkezett. Egyszerű ember volt. De azt tudta, hogyan kell elmesélni egy történetet. Azt írta le, amit hallott, amit látott, amit érzett. Egyszerű stílusban; azon a nyelven, amit jeruzsálemi emberek a Mahane Jehudán, a buharai negyedben, vagy a szír zsinagógában beszéltek, de Jeruzsálem varázsával átítatva. Az írással töltött órák nagyon sokat jelentettek számára, bensejét ekkor különlegesen édes érzés töltötte el. Gyakran a szívében érezte azt, amit írt. Csak ült és írt, miközben Sarah mellette ült és őt nézte. A lány látta, hogy a fiú arcát időnként fény önti el, ugyanolyan, mint ami akkor sugárzott róla, mikor a Talmud óráról jött haza Rahamimmal. Ez nagyon tetszett Sarah-nak. Ezra történetei egyre gyűltek, és a jegyzetfüzet betelt. Vett egy újat, és asztalán nem-sokára teleírt füzetek tornyosultak. (A Hajnalodik c. kötetből.)

– Két könyvében is megjelenik az aleppói hagyomány, a helyi zsidó szokások. Mi az ottani kultúra különlegessége?

– Nagyszüleim nemzedékéből sokan voltak egyszerre jámbor tudósok és kereskedők. Anyai nagyapám, Haham Aharon Shweka, hihetetlen nagy hatással volt rám.

A többi aleppói bölcshez hasonlóan, nagyapám sem a Tórával kereste a kenyerét. Szöveettel kereskedett, a nap túlnyomó részében az üzletében volt, szabad idejét pedig otthon töltötte, a dolgozószobájában tanulmányozta a szent iratokat. Ami meglepő lehetett Erec Jisráélben, természetes volt Aleppóban. Egy alkalommal tudós érkezett Erecből Aleppóba. A tanházba ment, és az ottani tudósokat kérdezte egy halachikus szabályról, ami odaát vita tárgyát képezte. Nem tudtak neki segíteni, de azt mondták: „Mi nem tudunk válaszolni a kérdésedre, de van köztünk egy bölcs ember, aki talán tud.” Mire az: „És hol tanul az illető?” „A textilpiacon megtalálod” – mondták neki. Az Erec-beli kiment a piacra, ahol megtalálta nagyapámat, amint éppen vég szatén szövetekkel bajlódott. Az idegen hozzá fordult: „Lehetséges, hogy tud erről és erről a bizonyos halacháról?” Nagyapám válaszolt a kérdésre, majd azt mondta: „Várjon egy kicsit, befejezem ezt az adásvételt, azután megmutatom a forrást.” Térült-fordult, valamit

eladott, majd visszatért az üzletbe. Kézen fogta az Erec-beli, visszament vele a tanházba, ott felmászott és leemelte a könyvespolcra a Nehar Salom egy példányát, és kikereste az idézetet. Az idegen tudós pedig a többiekhez fordult: „Element az eszetek? Ilyen kincset érő ember van a soraitokban, és ti hagyjátok, hogy kelmegöngyölegek között vesztgesse az idejét?”

De mi mindig azt vallottuk, hogy jó dolog, amikor a Talmud Tóra világi elfoglaltsággal párosul. A két területen elért siker ugyanis megakadályozza a helyes viselkedéstől és erkölcsi tartástól való eltérést. Amikor nagyapám naponta bezárta a boltot, visszatért a tanházba a tudományhoz és a többi tudóshoz. (Az Aleppói mesék c. kötetből.)

Haim Sabato

– De Ön Egyiptomban született?

– A II. világháború előtt nagyszüleim Egyiptomba költöztek, és én ott születtem. Nagyapám egy jesivát alapított, ahol a fiatalok korán reggel tanulhattak, majd munkájuk végeztével visszatérhettek a tudományhoz. A jesiva mágnesként vonzotta az ifjúságot, és belépük oltotta a Tóra iránti szeretetet. Mindennek a szellemi atyja nagyapám volt. Amikor a Sinai-hadjárat megkezdődött 1956-ban, apámat letartóztatták, és csak azzal a feltétellel engedték el, ha elhagyjuk Egyiptomot. Ötéves voltam, amikor Izraelbe menekültünk, ahol rokonaink egy bevándorló táborban helyeztek el bennünket Kirját

Aleppo óvárosa

Jóvélban, Jeruzsálem mellett. Amikor nagyapám csatlakozott hozzánk, észrevettem, hogy ezt a bölcs embert mennyire nem tisztelik az új izraeli szomszédok. Fájdalmas volt mindezt látni.

Aleppóban, az istentisztelet végeztével nagyapám a zsinagógából hazafelé vezető utat gyalog tette meg. Mélységes tisztelet övezte; az egész gyülekezet felsorakozott kétoldalt, fejüket tiszteletteljesen meghajtották, kezét csókolgatták. Gyermekkoromban a Joma traktátusban olvastam a főpapnak jom kippurkor kijáró tiszteletről; nagyapám fogadtatása a szertartás után éppen olyan volt. Jeruzsálemben viszont Herzog rabbi temetésén 1959-ben egy magas rangú vallási személy hozzám fordult: „Na, hát te vagy a bölcs rabbi unokája? Nagyapád nagy ember, csodálatos szónok, de itt a képességeit nem értékelik. Itt annyi a híres rabbi, nem kérhetem meg a rendezőket arra, hogy ő is részt vehessen a ceremónián.” Visszamentem nagyapámhoz, elmondtam neki azt, amit az imént a magas méltóságtól hallottam. Mélységesen meg volt sértve, de egy árva szót sem szólt. (Az Aleppói mesék c. kötetből).

– Nagyapja, Haham Aharon Shweka volt az első tanítómestere?

– Igen. És apám is, amikor munka után megjött a postabankból, a Tórát tanította a bevándorló gyerekeknek, bátyáimnak és nekem. Számomra az sem adott felmentést a tanulás alól, ha fejfájásra panaszkodtam. Fiaimat én is ebben a szellemben igyekeztem nevelni. Anyám tanult asszony volt, különösen a matematika és a francia irodalom volt az erőssége. Apám inkább a teológia tanulmányok terén jeleskedett, de azon volt, hogy bátyáimmal együtt általános képzést kapjunk amellet, hogy a Tórát mélységeiben is megismerjük. A későbbiekben szabadon választhattunk pályát. Nagyapátim között vannak matematikusok és fizikusok;

egyik bátyám egy középiskolában és jesivában igazgató (*ros jesiva*), a másik a Talmudból szerzett doktorátust, a harmadik számítógépekkel foglalkozik. Mindnyájan alaposan ismerik a Tórát.

– Tanárai közül kik játszottak még meghatározó szerepet pályáján?

A Bajit Vegan-i (Jeruzsálem egyik negyede) Talmud Tóra után a Bné Akiva jesiva-középiskolába kerültem (Netiv Meir városban), ahol a néhai Arje Bina *ros jesiva* komoly hatással volt rám. Megszerettem Agnon költészetét, a középkori liturgikus költeményeket és *pijutokat*.² Shakespeare, Csehov, Sólem Aléchem egyaránt hatottak rám. Utána a Jesivat Hakotelbe kerültem; az ottani rabbik személyiségem más oldalait formálták. A szefárd hagyomány területén – nagyapámon kívül – Ezra Attia és néhai Jehuda Cadka voltak mestereim. Aharon Lichtensteint említeném még.

– Mi indította arra, hogy a jom kippúri háborúról írjon?

– Sürgető szükségét éreztem, hogy elmondjak egy olyan történetet, ami mások számára hiteles; tartoztam ezzel. A háborút követően, évtizedeken keresztül írtam, és írás közben úgy éreztem, mintha sisakot viselnék, és éppen beszálnék a tankba. Egyes részek írásakor remegés fogott el. A könyv örvényként kavargva tört elő belőlem.

– Hol volt a háború idején?

– Huszonkét éves voltam, a *heszderben* tanultam és elvégeztem a harckocsizó alapfokú tanfolyamot. Fiatalok, ártatlanok és álmodozók voltunk. A zsinagógában ültünk, tisztelettudóan vártuk, hogy megszólaljon a sófár. Helyette a sziréna bőgött fel éles és hullámozó hangon, harci riadót jelezve. Attól kezdve semmi sem volt a régi. Órákon belül egy másik világba kerültünk. A felszerelést gyorsan a tankokba raktuk, és rögtön szemtől-szembe találtuk magunkat a halállal. Mindenfelől szíriai tankok hosszú oszlopait láttuk közeledni. És

akkor megéreztem azt, amit addig a könyvekből tanultam. Költemények és *drósék* jelentek meg szemem előtt: Izrael földje és népe; megvédeni Izraelt az ellenségtől, Maimonidész tanítása arról, hogyan győzzük le a félelmet háború idején. Mit láttam magam körül azokban a szörnyű napokban? Igazi szeretetet a közkatonák és parancsnokok, vallásosak és ateisták között. A harcosok odaadását látva elhatároztam, hogy ezután a többi zsidóról csak jót gondolok. Ki hitte volna, hogy egy fiatal tiszt sebesült katonát cipelve a vállán, erős tűzérési tűz alatt cikázik a tankok között, és közben újabb sebesültek után kutat? Aki tudja, hogy élete hajszálon függ, és szíve mélyéből fordul a Teremtőhöz, már soha nem fog úgy élni és imádkozni, mint előtte. És csodálatos dolog történt velünk. Az ifjúkori ártatlan vallásos rajongás, amit a jom kippuri háború brutális erővel igyekezett széttepedni és megkérdőjelezni, nem ingott meg. Igaz, megváltozott. Fájdalommal és szomorúsággal telítődött, ugyanakkor érettebbé, mélyebbé vált, és érintetlen maradt.

– És milyen volt a könyv fogadtatása?

– A megjelenést követően katonákkal és tisztekkel találkoztam, akik könnyel a szemükben mondták nekem, mennyire örülnek annak, hogy a közös élmény végre írott formában is megjelent. Levelek százait kaptam a legkülönbözőbb emberektől – világiaktól és vallásosaktól, katonáktól és civilektől, műveltektől és tanulatlanoktól. Voltak egészen megindító visszajelzések. Megtudtam például, hogy az izraeli hadseregben a könyvemet használják a kiképzéskor. Egy súlyosan sebesült magas besorozási tiszt pedig a hadsereg lapjának adott interjújában elmondta, hogy a *Célirány* olvasása erőt adott neki ahhoz, hogy felépüljön.

– Mi vezette arra, hogy megalapítsa a Birkat Moshe jesivát?

– Amikor kilőtték a tankunkat, elhatároztam, hogy a háború után, másokkal karöltve jesivát alapítok. Új erő éreztem magamban, amikor észrevettem, hogy a világom nem omlott össze, és a hitem még erősebb lett. Bina rabbi figyelmembe ajánlotta néhány barátját, és Ma'aleh Adumim lakosai kívánságának eleget téve felkaroltuk az ügyet.

– *Hajnalodik* c. regényének szereplői Jeruzsálembé települt egykori aleppóiak. Mikor járt Szíriában?

– Sohasem jártam Aleppóban (arabul: Halab), de rengeteget olvastam róla. Beszélgettem aleppói zsidókkal; néha egy mondat, egy gesztus, egy nyelvbottlás elég ahhoz, hogy történet legyen belőle. Mindazok után, hogy annyit írtam Halabról, még mindig nem tudom, hogy a város hegyen vagy völgyben fekszik, zsúfolt-e vagy nagy területen fekszik. Fogalmam sincs, hogyan néz ki. Azt sem tudom, hol van. Nem olvastam róla lexikonokban, nem nézegettem fényképeket, nem is kerestem rá az Interneten. Inkább arról írtam, amit éreztem, az pedig

azoknak a történeteknek az elegye, amiket gyermekkoromban hallottam, különösen Viktória nagynénemtől. Ezekből a történetekből bontakozik ki a sajátom, mert a bensőmből fakad az, ami megtölti a könyv oldalait. Igaz történet ez, mert belülről jön, és azt hiszem olyan, mint egy szívből jövő imádság: bensőm kivetülése. Az *Aleppói mesék* egyik karaktere olyan töredékes információkon alapul, amit Viktória nénémről szedegtettem össze. Ő a történeteket soha nem mondta el; csak néhány fukar gesztusa volt. Egy napon felkerestem és könyörögtem neki: „mondj egy sztorit”. Jól tudta, hogy történeteket szeretnék hallani Aleppóról azért, hogy megírjam, de makacsul ellenállt. Végül odavetett egy mondatot: „Volt egy távoli rokonunk, aki kommunista lett”. Ez elég volt ahhoz, hogy belefogjak valamibe. Hazamentem, és írtam három fejezetet egy szereplőről, akit Maxnak neveztem el, és arról, ahogyan a dolog történhetett. Néhány év múlva, amikor ismét meglátogattam, megkérdeztem: „Mi van azzal a rokonnal, akiből kommunista lett?” Csend. Tett egy kéz-

Érkezés Izraelbe
valamelyik arab
országból

mozdulatot – karját erőteljesen ellökte a testétől. Azt jelentette, hogy szakított a vallással. Az elképzelt Maxot Franciaországba helyeztem, ahol világi kommunista lett belőle. Hónapokkal később megkérdeztem a nénit: „Mi történt azzal a kommunistával?” Válasza egy merőben más kézmozdulat volt – karját kinyújtotta, majd körözve maga felé mozgatta, mintha azt mondaná: „Visszajött és megtért”. A novella harmadik részét ez a gesztus ihlette. Miután kiadták, azt hallottam, hogy a sztori egybeesik egy valóságos zsidó, Benny Levy történetével, aki hátat fordított a Tórának és a parancsolatoknak. A párizsi diáklázadások egyik vezére és Sartre titkára lett. Végezetül azonban felhagyott az egésszel, és Izraelbe jött, visszatért a valláshoz és egy jesivát alapított. Amikor egy napon nagybátyám felhívott, és azt mondta: „Itt van”, hirtelen nem tudtam, miről beszél, mert az én hőszám egy kitalált személy volt. Szerette volna, ha találkozom Levyvel, de

én képtelen voltam elszánni magam. Számomra egy magam alkotta karakter volt, a történet része; nem lehetett valóságos személy. Lehetetlennek tartottam, hogy személyesen találkozzunk. Azután mindkettőnket meghívtak egy eseményre. Én részleteket olvastam fel a könyvből, ő pedig elmesélte saját történetét. Én azt írtam, hogy amikor hősöm imádkozni ment a Siratófalhoz, egy melódiát hallott, ami gyermekkorára emlékeztette, és ez volt az a pillanat, amikor a zsidóság felé fordult. Amikor Levyn volt a sor, hogy elmondja történetét, nagy meglepetésemre a következőket hallottam: „Párizsban voltam és az utcán megkértem arra, hogy legyek a minján tagja egy marokkói zsinagógában, amiből mindegyik kerületben van egy. Tehát bementem. Azután rám került a sor, és azon kaptam magam, hogy áldást olvasok fel a Tórából. Hirtelesen minden visszatért.” Az élmény tehát, amit kitaláltam, nem esett messze attól, ami valójában történt. Az író az élet apró érdekességeiből táplálkozik, olyanokból, amiken mások átsiklanak, és ezekből képes mély és fontos igazságot hordozó történetet kerekíteni.

– Úgy tűnik, könyveiben a fikció és a valóság átszővik egymást.

– Anyám, aki jól ismeri az aleppói kultúrát, egyszer megkérdezte tőlem: „Vajon hol húzódik a választóvonal az igazság és a fikció között?” Ez rejtély. Az író titka a képzelőerőben rejlik. Ha a tanházban arról beszéltek, hogy Ézsau Nimród ruháját viselte, tanítványaim megkérdezik, vajon „igaz” lehet-e ez? De mi nem történelmi tényekkel foglalkozunk, nekünk a mélyebb jelentés, a leírásban rejlő képek és a vallási igazságok a fontosak. Ha egy fényképész és egy festő egy hajó fedélzetén tartózkodik vihar idején, vajon melyikük képes tökéletesebben ábrázolni a valóságos élményt? Mondhatnánk, hogy a fotós hitelesebb képet alkot, de nincs így. A festő olyan érzéseket, tünődéseket, érzelmeket, finom különbségeket képes kifejezni, amelyek szabad szemmel nem láthatók. Az irodalmi leírásban több az igazság, mint a valóságban. Kedvelem az irodalmi nyelv varázsát.

– Könyvei központi témája a „Mátság” problémája, azaz a zsidó hagyomány összeütközése a nyugati kultúrával.

– A „Mátság” konfrontációja egy nagyobb kérdés részét képezi: mi a szerepem, mi a szerepe bármely rabbinak vagy tanítónak? Egy példabeszéd, *masal* segítségével igyekszem ezt megvilágítani. Vegyünk két közeli települést, mindkettőben van orvos. Az egyik *kehilában* egy magasan képzett sebész él, aki ragyogó diagnosztá. Minden hozzá forduló beteget kigyógyít. A másik doktor nem diagnosztizál, nem operál, és nem ír fel különleges gyógyszereket. Inkább a megfelelő higiénia, egészséges étrendre, gyakorlatokra és az érzelmi jólét elsajátítására helyezi a hangsúlyt. Az első orvos kiváló gyógyító; a második nem gyógyít ilyen sokat, mivel a közösség négyötöde egészséges ember. A rabbinikus vezetés ugyanezt je-

lenti. Ha a rabbi a Teremtőbe vetett hitre neveli a közösséget, akkor később nem kell foglalkoznia az *emuná* (hit) válságaival, amikor az emberek Istennel szemben támasztott elvárásai nem teljesednek be. Ha a rabbi arra nevel, hogy az imádkozás *avdut laSem* (istenszolgálat), nem pedig vágyaink elérésére szolgáló eszköz, nem kell majd olyan fiatalokkal foglalkoznia, akik lelkiileg összeomlottak, mert arra számítottak, hogy a *teffilot* (imádságok) automatikusan beváltják váraikozásaikat. Ha helyesen nevel, nem kell a *Tora min Samaim* (mennyeikből való Tóra) ügyében félreértéseket eloszlatnia; ha a Tóra szépségét és az Istennel való kapcsolat fontosságát hirdeti, a legtöbb hasonló probléma fel sem merül; ha diákjait a nők tisztelésére neveli, nem kell majd családi konfliktusokkal foglalkoznia éjjel-nappal. Nem vagyok elragadtatva, amikor azt hallom, hogy egy bizonyos *rav* (rabbi) nagyszerűen old meg családi vitákat; miközben egy másik rabbi kezdettől fogva helyesen neveli a fiúkat és lányokat, így a *salom bait* (házi béke) problémáit sikerül megelőzni. Mindez áll az élet sok területére, többek között a *hachma* (nem zsidó kultúra, tudomány) és a Tóra közötti kapcsolat oktatására. Képesnek kell lennünk arra, hogy különbséget tegyünk a világi bölcsesség és kultúra ama részei között, ami értékes, és ami tiltott. Hajlok arra, hogy nyitottak legyünk a „mátságra”, de nem kívánok elveszni egy olyan világban, ami nem az enyém, és ez mind nehezebb, mivel a világi környezet egyre megengedőbb lesz. El kell ismer- ni, hogy más világok is léteznek; ezt látom a kiadóm és számos olvasóm példáján. Két teljesen különböző szemléletet képviselünk. Mégis mindnyájan élvezhetjük a nyelvet, a jól megválasztott szavak varázsát. (...)

– Írásai több rétegből épülnek fel, erősen támaszkodik a zsidó hagyományra és forrásokra, ami komoly kihívást jelent, amikor könyveit idegen nyelvekre fordítják. Hogyan viszonyul a fordításokhoz?

– Meglepődtem, amikor első fordításban megjelent könyvem – az *Adjusting Sights* (Célirány) – kedvező fogadtatásra talált, és ezzel sikerült megszólítanom az angol nyelvű olvasótábor egy részét. Hogy minél szélesebb közönség olvashassa műveimet, még azt a kockázatot is vállalom, hogy bizonyos részek elvesznek a fordítás során. Ha csupán a fele megy át annak, amit mondani akartam, már akkor is megérte.

Az interjút készítette: Shira Leibowitz Schmidt
és Jessica Setbon, fordította Bassa László
Forrás: ou.org.s3.amazonaws.com

JEGYZETEK

- 1 Hesder Jesiva: vallásos cionista intézmény Izraelben, amelyben a katonai szolgálatot vallásos tanulmányokkal kombinálják.
- 2 Pijut: vallásos költemény, többnyire istentiszteletek alkalmával énekelik őket.

...azon kaptam magam, hogy áldást olvasok fel a Tórából.

VAK TÁJAK MEGVILÁGÍTÓJA

Erez Biton, az első szefárd zsidó,
aki irodalmi Izrael-díjat nyert

Algériában született, és tízévesen veszítette el látását. Költészete többek között e két meghatározó élmény feldolgozása, amely tavaly Yehuda Amichay költészeti díjat, decemberben Bialik-életműdíjat, most pedig a legrangosabb elismerést, irodalmi Izrael-díjat hozott számára.

Marokkói zsidó szülők gyermekeként Biton az „élet” jelentésű arab Yaish névvel látta meg a napvilágot 1942-ben, majd gyermekkori alijázásuk – és immár egy robbanószer okozta megvakulása – után a jeruzsálemi Vakok Intézetében kapta az Erez nevet.

Avner Holzman, a bíráló bizottság elnöke „példaadó, bátor és érzékeny” művekként aposztrofálta a költő öt verseskötetét, „amelyek sok témát felölelnek, így a bevándorlás fájdalmát, az Izraelben való meggyökerezés nehézségeit, és a keleti zsidóság elfogadtatását az izraeli identitás elválaszthatatlan részeként”.

Mindez annál is érdekesebb, mivel a közelmúltban lezajlott választások éppen ennek a „teljes izraeli identitásnak” a töredezettségére is rámutattak. A baloldal Likud-ellenes választási nagygyűlésén nem éppen hízog szavakkal illették a szefárd származású, „talizmáncsókolgató...”, demokráciaromboló..., szexuálisan zaklató... kisebbséget, amely uralkodik rajtunk” – melyre persze a válasz sem maradt el. A Likud szerint ez „megmutatta a baloldal igazi arcát: a leereszkedést, mások lekicsinylését, és minden más vélemény tagadását”.

A vakságról
való írás
megkönnyeb-
bülést hozott
a lelkének.

Mizrahi (keleti) identitásáról Biton a Times of Israelnek adott interjúból is beszélt: kezdetben úgy érezte, hogy marokkói, algériai énje mintha valahogy „hibás, felesleges, lényegtelen és anakronisztikus” lenne, ezért először megpróbált „elhatárolódni” tőle. „De az ember nem határolódhat el önmagától, azoktól a dolgoktól, amiben felnőtt: az ételektől, a zenétől, a szomszédok neveitől és emlékeitől.”

Így esett, hogy inkább elkezdte feltárni énjének ezt a részét, csakúgy, mint később vakságát. Az előbbihez kapcsolódó korai kötetei – mint például az arabbal is bőven fűszerezett „Marokkói áldozat”, melyben többek közt marokkói életképekről, esküvőről, zsidók és arabok együtt éléséről versel – Hannan Hever irodalmár professzor szerint az izraeli szefárd költészet „alapító atyjává” tették őt.

2013-ban megjelent új írásai „Nofim Havushei Einayim” (Bekötött szemű tájak) a vakság élményeit tárják elének. Mint például „A bot” c. verse:

„Mikor a gyerekek átkísérnek az úton,
azt mondom: ne féljenek,
a botom nem ütlekre való.
S mikor tovább mennek,
végig a kanyargós úton,
csak én maradok:
a gyermek, aki fél a bottól.”

(A szerző fordítása)

Biton szerint ugyanúgy, mint amikor „marokkói-sága” volt a téma, a vakságról való írás is „megkönnyebbülést hozott a lelkének”. Még különösebb azonban belegondolni abba, amit a megvakulás nélküli perspektívájáról mondott: ha ép lenne a látása, minden bizonnyal a Ben Gurion repülőtérén rakodná a csomagokat a futószalagra, mint oly sok lodi szomszédja...

Ezt az átalakulást a látó Yaish-ból – aki talán repéri csomagrakodó lenne – a kiszolgáltatott, ám versei emberi melegségéért és érzékeny ábrázolásmódjáért díjazott Erez-zé maga Biton is olyan élménynek tartja, amellyel kívülálló aligha tud teljesen azonosulni – ám az irodalom izraeli „fellegvárát” meghódította. Ahogy egy költőtárs fogalmazott: „Nem Erez Biton nyerte meg az Izrael-díjat, hanem Izrael nyerte meg Erez Bitont”.

A Times of Israel cikke nyomán:
Kalcsics Ildikó

Trauma és utóhatás

Szemináriumsorozat a vészkorszak és a másodgeneráció irodalmáról
a Szombat folyóirat szervezésében, Szántó T. Gábor vezetésével

Keddi napokon, 18.00-kor a Bálint Házban (Budapest VI., Révay u. 16.)

Jelentkezni, olvasni és beszélgetni a művekről sosem késő!

Időpontok:

• 2016. február 9., február 23., március 8., március 22., április 5., április 19.

Részletek: <http://www.szombat.org/seminarium>

Tandíj: óránként 600 Ft – Előre váltható bérlet: 3000 Ft

Jelentkezni a szanto@szombat.org e-mail címen, vagy délutánonként a 311-6665-ös telefonszámon lehet.

Támogató/supported by: the L. A. Pincus Fund for Jewish Education in the Diaspora, Israel

Partnerek: Bálint Ház, Magyar Zsidó Kulturális Egyesület, Szombat Alapítvány

Moshe Sakal

JOLANDA

Előhang

Tizenkilenc éves koromban a heti teendőim bővültek: látogatni kezdtem Jolandát. Kétfelől arcon csókoltam, majd óvatosan az öltözőasztala mellé állított vendégváró karosszékbe telepedtem. Minden pénteken pontban kettőkor megszólalt a telefon. A készüléket Jolandának nyújtottam, ő felvette a kagylót, és azt mondta: – *Bonjour, Odette!* – Aztán sorra vette a testvéreit – Odette-et, Louise-et, Pierette-et és Giselle-t, mindegyiknek átadta a jókívánságaimat, majd ajkát biggyesztyve a bátyját, Edmond bácsit tárcsázta.

A kagylót mindig Edmond bácsi felesége, Havazelet néni vette fel. Havazelet néni Nilüfer néven született Isztambulban. Valahányszor beszólt a telefonba, és fölhangzott az erősen törökös „helló”, amit a család minden tagja oly nagy előszeretettel utánzott, Jolanda váltott vele néhány szót, azután megkérdezte, hogy van Edmond. A beszélgetés általában kurta „sabbat sálom”-mal végződött, majd Jolanda nagyot sóhajtott. Én mögötte álltam, mindketten a tükörbe néztünk, megsimítottam a vállát, reszkető bőre lágy volt, mint a karamellkrém.

Egyszer aztán a pénteki szokásos telefon közben, miután Havazelet néni felvette a kagylót, könnyek gyűltek Jolanda szemébe. Két nap múlva ott álltunk Edmond bácsi friss sírja körül, és a gyászolók tömegén suttozás hullámozott át. Aztán, mintha valaki jelet adott volna, hogy most az elhunyról van szó, a távozását panaszoljuk, ha nem is magának a halálnak a tényét, a suttozás éppen olyan hirtelen halt el, ahogy jött. Csak egy ember hiányzott a tömegből, az elhunyt felesége, Havazelet néni.

Mindannyian tudtuk, hogy amit láttunk, az újabb és váratlan katasztrófa, nem kerülhet napvilágra. Csak álltunk, és figyeltük Edmond bácsi – minden nagybátyánk és nagynénénk közül a legcsodálatosabb és leggyűlöletesebb ember – utolsó trükkjét: megkönnyebbült sóhajjal vettük tudomásul, hogy

Havazelet néni nem vághatott át a sírok között, hogy fölfedezze, nincs számára hely Edmond bácsi oldalán, de a bácsi alatt és fölött sem.

Havazelet néni kívül maradt – nem a temetőn, de az élők és holtak találkozóhelyéül kijelölt apró parcellákon kívül. Szerencsére képtelen volt néhány lépésnél többet megtenni, miután kiszállt az autóból. A bejárat közelében álldogált, közel a kerek medencéhez, ahol a gyászolók kezet moshattak. Néhány nappal korábban Havazelet néni szívrohamot kapott, és kis híján meghalt, de Edmond bácsi, aki bivalyerős és egészséges volt világegyetében, most kiütéssel győzött, kihúzta a feleségéből a halál fullánkját, és Havazelet néni életben maradt.

Bámultam a földhalmot, és az járt a fejemben, hogy eggyel kevesebb ember van a világon, akit „bácsinak” szólíthatok, akinek ünnepnapokon telefonálhatok, aki a család több dinasztiájára – Oroszországra, Jeruzsálemre, a dicsőséges kairói napokra, a hanyatló Bat Yamra, Tel Avivra és Netanyára – visszanyúló emlékeit őrizte.

Odette néni kétszer-háromszor is maga elé dünyögte: – *C'est la vie* – én meg ráébredtem, hogy nagynéném és nagybátyáim világa eltűnőben, a családtagokkal együtt, akik pergő „r”-rel beszéltek a franciát, alig értették az irodalmi arabot, és néhány nappal Izrael állam megalakulása előtt elhagyták tágas kairói otthonukat és alexandriai villájukat, hogy Palesztina aranyló partjain telepedjenek le.

Néhány hónappal Edmond bácsi halála előtt jelentettem meg egy novelláskötetet, mely elárult néhány részletet a családunk történetéből. Mégis csak a temetésen emlékeztettem magamat – abban a pillanatban, amikor a függöny lehullott, hogy legidősebb és legrejtélyesebb nagybátyámat eltakarja –, írnom kell még róluk, és rólunk, unokahúgokról és unokaöccsökről is, aztán a gyerekeinkről is, és utána talán még arról is, milyen másképpen élhettem volna, ha más égtájon, például Amerikában telepszem le.

Havazelet néni végül leült egy padra, mi köréje gyűltünk, és egymás tekintetét kerestük, mintha azt kutatnánk, most mihez kezdjünk a nénivel. Abban a

Két nap múlva ott álltunk Edmond bácsi friss sírja körül.

pillanatban hangok hallatszottak a bejárat irányából, és mi mind arra fordultunk.

Először meg se ismertem a belépőket. Ma már tudom, Havazelet néni török rokonai érkeztek – unokahúgok, unokaöccsök és a gyerekeik –, akik, mint kiderült, őt akarták tőlünk elragadni.

Elvitték az észak-tel-avivi Ramat Avivba. A rokonok egy magas betontömbbe kísérték, ágyba fektették, és őrizték, mint egy értékes túszt. Másnap a család képviselőjében fölkerestem, hogy jobbulást kívánjak, és mindannyiunk nevében lerójam a kegyeletemet.

Fölkapaszkodtam, és bekopogtam. Kissé hűvös fogadtatás után az egyik unokaöcs a lakás útvesztőjén át a néni szobájába kalauzolt. Havazelet néni az ágyon feküdt, apró testét fehér leplekbe bugyolálták.

Pillantása a szobában kalandozott. Rámosolyogtam, és letöröltem homlokomról az izzadságot. Az erős júliusi hőség ellenére minden ablak és spaletta csukva volt a *courant d'air* – a huzat – miatt. A néni tekintete tovább vándorolt a szobában, míg végül összeszorított foggal két szótagot suttogott: – Momo. – Száraz ujjával megragadta a kezemet. – Momo! – ismételte, és mintha mondani akart volna még valamit. Éreztem, ahogy az ujjai megszorítják a kezemet. A testéből felcsapó átható izzadságszag szinte fejbe vágott. – Momo – mondta harmadszor is, és én azt kérdeztem magamban, vajon képtelen-e másra. Végül szóra nyitotta a száját, és szinte megállás nélkül hadarta: – Tudod, Momo, mikor ebbe az országba jöttem, először festeni tanultam. Művész akartam lenni, de nem találtam ihletre – olyan csúf dolgok vettek körül. Végül Angliába költöztem, és festményeket restauráltam a múzeumokban. – Kis, kuncogó hangot hallatott, aztán a torkát köszörülte, mintha valami akadályozná a beszédét, majd folytatta: – Amikor először megpillantottalak, kicsi voltál még, azt mondtam magamban, nézd csak, isten őt szánta neked, ő a modell, akire mindig is vártál. Olyan szép voltál, mint egy lány. Le akartalak festeni, de az édesanyád és én... nem tudom, hallottad-e, mi történt közöttünk. Régen volt. Mégsem tudtam elfelejteni. Csak a halottak felejtenek. Benne voltam én is, hogy elsimitsuk a dolgot, persze, de csakis miattad. Hagyjuk, hosszú történet. Azt akarom, hogy tudd, ha valakit lefestettem volna, hát csak téged. – Egy pillanatra azt hittem, befejezte, de rövid szünet után suttogva folytatta: – Momo, én... én elolvastam a könyvedet. – A könyvemet? – Gyors pillantást vetettem a néni ágya melletti éjjeliszekrényre, és tényleg, az én könyvem gerince kandikált ki a gyógyszeres dobozok halma alól. – Momo! – mondta – elolvastam –, és azt hiszem... most olyasmit mondok, amit még soha.

Tudtam Havazelet néniről, hogy általában fukarul bánik a jelzőkkel. Ha azonban mégis használt egyet-egyet, az nem lehetett elég nagyszabású, elég jelentős. Kíváncsian figyeltem. – A könyved... – folytatta a néni, és úgy csettintett a nyelvével, mintha kiszáradt volna a szája – ...a könyved szar. – Szar, ismételtem báván, ütötten, és büntudatot éreztem, mintha nem ő, hanem én ejtettem volna ki a számon a szót. Vajon jól hallottam-e, kérdeztem magamtól. Kétség sem fért hozzá. Havazelet néni elolvasta a könyvem, és elszántan beolvasott nekem – az egyetlen embernek Edmond bácsi családjából, aki idemerészkedett, hogy meglátogassa.

Már nem emlékszem, mit akartam válaszolni, mert mihelyt szóra nyitottam volna a számat, a néni szeme lecsukódott. Mellé ültem, és elegyengettem a takarót a vékonyka testen. Havazelet néni élt – zihálva lélegzett –, de tudtam, most beszélgetünk utoljára, és a rám köpött szó az utolsó, amit életében kimondott. Búcsúzóul bólintottam, és távoztam.

Ugyanannak a hétnek a péntekjén fölkerestem Jolandát. Kettőkor csengett a telefon. Jolanda föl-emelte a kagylót, és néhány másodperc múlva már mondta is: – *Oui, oui* –, aztán sóhajtván tette hozzá: – *C'est la vie* – kétszer vagy háromszor is. Nem kérdeztem meg, mi történt, miután letette a kagylót. Tudtam, anélkül is.

Fölkeltem a karosszékből, és az öltözőasztal előtti székre ültem. Az arcomat néztem a tükörben, jobbról, balról, megint és megint, negyedszer... nyolcadszor... még és még. A homlokomon felfedeztem egy-két ráncot, de elfordítottam a fejem. Szép voltam, mint egy lány.

Első fejezet: Hálósobák

2006 januárjában Jolanda Koenig kiköltözött a lakásából, és rám hagyott három műanyag kerti széket, két hordozható radiátort, és egy szekrényke vécepapírt. Jolanda hozzánk hasonlóan a földszinten lakott. Évtizedeket töltött az erkélyén a világoskék spaletták között, és nézte az Arlozorov utcát. Az ablaka alatt gondozatlan kert, vadon termő növények, közöttük, éppen az erkélye alatt, egyszer használt óvszert talált. Másnap gondoskodott róla, hogy valaki lenyírja a sövényt, kikövesse a kerti ösvényt, és azóta az erkély közelében a virágot sem tűrte meg.

Gyerekként imádtam fölmászni az erkélyre, hogy lássam, milyen rémült képet vág, amiért a szomszédok azt láthatják, az unokái az erkélyen át másznak be hozzá, mint a tolvajok.

Ülünk a konyhában. A kezem a viaszosvászon asztalterítőn, Jolanda arra kér, emeljem föl, hogy

Szép voltam,
mint egy lány.

aláteríthesse a papírt, amit a haderai papírgyárból küldenek neki. George nagypapa ott dolgozott, amíg vissza nem vonult. Hétéves lehettem, amikor George nagypapa hozzánk költözött, miután összeveszett Jolandával. Saját szobája van nálunk és műlába. Egész nap egy karosszékekben ül, a műlábat előre nyújtja, francia könyveket olvas. Kopasz, a bajusza szürkés, a hegedűszőn kívül utál minden zenét, és arról mesél nekem, hogy került egyiptomi börtönbe, amiért Izraelnek kémkedett.

akcentusom marokkói, mint a tanároké. Szeretem a franciát, kötődöm hozzá. Hosszú utat tett meg: Franciaországtól Kairóig, onnan Tel Avivba, végül hozzám. Azóta franciául beszélek Jolandával. Nyelvtanilag tökéletesen, amúgy rémesen. Ragaszkodom hozzá, hogy franciául beszéljek vele, el kell túrnia a marokkói akcentusomat. Néhány évvel később, Párizsba költözve, elsajátítom a párizsi akcentust, és Jolanda csak néz, nem érti, amit mondok. Pedig érthetné, de nem akarja.

„Párizsban elsajátítottam a párizsi kiejtést”

A válás óta Jolanda szót se ejt nagypapáról. Leteríti az asztalt a haderai papírral, és két szelet fehér kenyeret tesz a kenyérpirítóba. Mindent szeretek, ami Jolandát körülveszi: a túrót, a majonézt, az uborkát és a paradicsomot, a szezámagból és mézből készített krémet, a *kunafát*, a két réteg metéltet rétestésztával, sok cukorral és mogoróval. Szeretem a „huzat miatt” mindig csukott spalettát, a higiéniai okból lefóliázott tárgyakat. Ha a fürdőszobába megyek, lecsavarja a rádiót, hogy hallja, kezét mosok-e. Hagyom, hogy egy-két percig folyjon a víz, hadd legyen nyugodt.

– Mostál kezet?

– Igen.

Az ujjaimat nézi. Gyönyörű. Franciául beszél velem. Tizenhárom évesen már én is tanulok franciát az iskolában. Csak akkor merek megszólalni ezen a nyelven, pedig hányszor hallottam otthon. Az én

Harminc múltam, amikor kiköltözött. Kihordtunk mindent: az öltözőasztalkát, a szekrényeket, a piperecikket és hajtűket a tőlem kapott szív alakú dobozban, az ágyat, higiéniai okokból minden nejlonzacskót, vécépapírt, vattapamacsot, festéket. Én, mint legöregebb unoka, a műanyag székeket kaptam meg, a radiátorokat és a vécépapírt. Utóbbit bettettem a lakásom toalettszekrényébe. Ez az én örökségem: nem egy kanapé, vitrin, edény, hanem vécépapír. De az aztán végtelen mennyiségben. Mint a gazdag ember, aki már nem tud mit kezdeni a vagyonával, így vagyunk mi Jolanda vécépapírával – sosem fogy el.

A regény héberül íródott, s az izraeli Keter Kiadónál jelent meg. Sondra Silverston angol nyelvű változatából fordította Lázár Júlia

KAIRÓT IS MAGÁVAL VISZI A SZÍVÉBEN

A frankofón Moshe Sakal abban leli örömét, hogy két világ kultúrája között épít hidakat egy olyan korban, amelyben az elszigetelődés az uralkodó gondolat.

Moshe Sakal hat évig élt Franciaországban, s párizsi kiejtéssel sajátította el a francia nyelvet. Amikor ezen a nyelven szólt Egyiptomban született, de francia anyanyelvű (Izraelben élő) nagymamájához, az megvetően nézett rá.

„A nagymama úgy beszélt, mint Dalida”, mondta Sakal, utalva a több nyelven beszélő és fellépő egyiptomi énekesnőre. „Számára csak az egyiptomi kiejtés volt az igazi, a hiteles, a szép, az én párizsi kiejtésemet pedig holmi zsargonnak, gyatra tájszólásnak tekintette. Nemcsak hogy lenézte, ki is javította, egy ponton túl pedig megérteni sem volt hajlandó: én a Párizsban tanult franciasággal beszéltem, ő pedig csak nézett, elkerekedett szemmel és azt mondta: 'Nem tudom, hogy mit beszélsz.'”

Yolanda címen megjelent új könyvében, amit talán félrevezető lenne önéletrajznak nevezni, a főhős Egyiptomban született nagymamája 1948-ban Izraelbe vándorol, de Kairót is magával viszi a szívében, cionista ugyan, de a héber nyelvet csak alapfokon ismeri, csak franciául olvas, és ki nem teszi a lábát Izraelből.

„Azzal, hogy Párizsba mentem, talán azt az életet tapasztaltam meg, amit neki kellett volna élnie”, jegyzi meg Sakal. „Ahelyett, hogy Palesztinába települ és egy új nyelvet tanul meg, mehetett volna Franciaországba is. Ő azonban cionista meggyőződésből Izraelbe jött, néhány hónappal az államalapítás előtt. Tel Avivban telepedett le, és összes test-

vérével közölte: itt marad, s ha látni akarják, akkor látogassák meg.”

Yolanda a 35 éves Sakal negyedik könyve – ezt egy novelláskötet előzte meg (*Scenario* – Forgatókönyv), továbbá két regény (*The Island* – A sziget; *A Mother's Case* – Egy anya esete). Bachelor fokozatát héber irodalom és fordítás témakörben szerezte meg Párizsban, majd a mesterfokot a tel-avivi egyetemen teljesítette – filozófiából. Jelenleg az Izraeli Könyvtárak Központja irodalmi osztályának igazgatója, továbbá a fordítási csoport vezetője, ezen kívül kritikákat és cikkeket ír a Haarec számára.

Mióta a Yolanda megjelent, gyakran kérdezik tőle, melyek a regényben az önéletrajzi elemek, s mi a fikció. Az olvasók, szokás szerint, tudni akarják, mi az úgynevezett „igazság”, hogy eloszlássák a regény olvasásakor keletkezett illúziókat. Mire Sakal így felel: „szándékosan félrevezető módon írtam. A történet ugyan nagyon bensőséges, ám amikor az olvasó azt hiszi, hogy közelebb került az igazsághoz, az elillan. A történetben minden valóság és fikció egyidejűleg.”

E könyve előtt Sakal nem mert a családjáról írni. „Csak most értem meg például, hogy az előző könyvemben a főhős miért volt adoptált gyerek. Nemcsak az én genetikával és termékenységgel kapcsolatos megszállottságom az oka ennek, hanem az is, hogy úgy éreztem: a mi történetünk nem része ennek az országnak. Ebben a könyvben egyszerűen

igazolom a mi történetünket, és helyet adok neki az izraeli identitáson belül. Én mindig is abban a tudatban nevelkedtem, hogy szefárdok vagyunk, hogy ez nem szégyen, hogy erre is büszkék lehetünk, ám ugyanakkor valahol nem is fontos. Egyszer megkérdeztek, hogy vajon ért-e diszkrimináció a származásom miatt, én pedig igennel feleltem, mert a hadseregben egyszer egy sofőr 'piszkos askenázinak' nevezett", meséli Sakal nevetve.

„Mutattam már a nagymamámat fürdőruhában?”, kérdi Sakal, s egy tel-avivi tengerparton készült fényképet mutat. „Valódi szépség volt, és erős nő, aki soha ki nem tette a lábát az országból, de sokkal többet tudott a világról, mint sok világlátott izraeli.”

Sakal mind a két nagymamáját ismerte: egyik Kairóból, a másik Damaszkuszból származott. Zavarta is, hogy az izraeli kultúra a bevándorlókat megfosztotta identitásuktól. Ez az oka annak – állítja – hogy ő ma nem beszél arabul. A gimnáziumban franciául tanult.

„13 éves koromban az Alliance Française-ben kezdtem franciául tanulni. Otthon a családban nem beszéltek hozzám sem arabul, sem franciául, ami felfoghatatlan. Képzeld el, ha ma tudnék arabul olvasni! Szerencsére az Alliance megmentett engem. Nagyszerű tanáraink voltak, akik nemcsak a francia nyelvet, hanem a kultúrát és az irodalmat is megszerettették velem. Ennek egészen kivételes hatása volt arra az emberre, aki később lett belőlem és megerősítette a nagymamámmal való kapcsolato-

Moshe Sakal

A magyar kapcsolat

Moshe Sakallal 2014 februárjában, a Jeruzsálemi Könyvvásáron találkoztam. Gabi Gleichmann, magyar-zsidó származású norvég író ismertetett össze bennünket. Jomagam a *Kafka macskáival* érkeztem, Sakal pedig Gleichman *A halhatatlanság elixírje* című regényének bemutatóján működött közre.

Amikor kiderült, hogy az egyiptomi gyökerekkel rendelkező Sakalnak is akad magyar rokonsága, jót derültünk, igaz, ekkorra már túl voltunk a Cinemateque bárjában elfogyasztott vörösboron. Akkor már készülünk erre a lapszámra, kapóra jött egy újabb egyiptomi kötődésű, izraeli író. Részben magyar származása bónusznak számított.

Amikor megkértem Moshe-t, hogy egészítse ki magyar rokonságának információjával a róla szóló cikket, az alábbi üzenetet küldte: „Minderről csak nemrég szereztem tudomást. Megemlítheted, hogy nagyszüleim elváltak, amikor kisgyerek voltam. Nagyanyám nem volt hajlandó beszélni nagyapámról. Ahogy teltek az évek, pletykák jutottak el hozzánk, hogy askenázi volt. Csak néhány éve, nagyanyám halála után tudtuk meg, hogy magyar származású...”

Egyelőre ennyi. Lehet, hogy egyszer még ebből is regény születik?

Szántó T. Gábor

mat is. Gyakran látogattam meg őt az otthonában, ültünk a konyhában és órákon keresztül olvastuk a francia irodalmat.”

Sakal Egyiptomban született nagymamáját később az egész családja követte Izraelbe, kivéve a legidősebb fivért. „Ő a Moszad ügynöke volt – magyarázza Sakal – a regény *Edmond bácsi* nevű karakterét róla mintáztam. Nagyvilági ember volt, élt Párizsban és Londonban, s ezt soha nem bocsájtották meg neki. Úgy tűnik, én az ő nyomdokain járok, nem a nagymamát követem. Pedig neki kellett volna arra járni és mindazt megtenni, amit én csináltam.”

Miért gondolja, hogy ezt kellett volna tennie? Miért lett volna logikusabb számára Franciaországba vándorolni, mint Izraelbe?

Sakal: „Ha az ember a kozmopolita Kairóban, egy nagypolgári zsidó családban nő fel, logikusabb az előbbi. Nagymamám családja Kairóban a Szulejmán Pasa téren élt. Ellátogattam oda, már az ő halála után. Úgy néz ki a tér, mint egy párizsi nagypolgári negyed. Nagymamám büszke volt arra, hogy nem beszél arabul, ami súrlódásokhoz vezetett a család Szíriából érkezett tagjaival. Ők ugyanis nagyon otthon voltak az arab kultúrában. Nagyon szívesen el-

Arab országból
érkezett zsidó
menekültek,
1950, Izrael

Kairó,
Szulejmán pasa
tér

mennék Damaszkuszba is, de erre a közeljövőben aligha fog sor kerülni.”

Sakal regényében tulajdonképpen két Yolanda szerepel. Az egyik a kairói nagymama, aki egész nap az ágyban fekszik – ami afféle száműzetés a kettős száműzetésen belül; a másik pedig egy rejtélyes szépség, akiről az elbeszélő nagyapja ír.

Sakal a száműzetésről elmélkedik, anyanyelvről és más nyelvekről, az évek csendjéről, s arról, hogy mit szabad kimondani. A kairói nagycsalád bemutatása igencsak ironikusra sikeredett. Sakal szerint a szefárd identitás, ami benne is megtestesül, nagyon is összetett. „Ott ültek Kairóban, és közben szabadságról, egyenlőségről, testvériségről tanultak. De miféle szabadságról, egyenlőségről, testvériségről? Hisz Egyiptomban akkor Faruk király volt hatalmon.”

A család ugyanakkor Izraelben is hontalannak érezte magát: „A nagymamám Egyiptom után vándorolt, ám amikor Egyiptomban éltek, akkor Franciaország volt vágyai tárgya. Ugyanakkor bojkottálta Egyiptomot és azt sem akarta, hogy én oda-menjek. Én pedig engedelmeskedtem.”

Csak a nagymama halála után utazott el Sakal Kairóba. „Kairó felvillanyozott, megragadta a lelke-
met, noha azt a kozmopolita légkört, amiről a nagymamám mesélt, már nem találtam meg. Megváltozott a világ.”

Két héttel azután, hogy Párizsba érkezett, Sakal megismerkedett Dory Manor fordítóval és könyvkiadóval, akivel azóta is együtt él. Számos tervem volt Franciaországban, de a szerelem – méghozzá

egy izraelivel – nem szerepelt ezek között.” A cionista nagymamának nem tetszett, hogy az unokája nem Izraelben él. „Az ő szemében ez kudarc volt. Cionista meggyőződésből vándoroltak Izraelbe, mindenüket Egyiptomban hagyták – ha én ezután Franciaországba megyek, ezzel lényegében azt mondom a nagymamának, hogy ő hibázott, hogy Izraelben valami nem működik.”

„A felmenőink mélységesen csalódtak bennünk. Ezért azt is gondolhatnák, hogy bennünket a büntudat nyomaszt, de mi nem vagyunk hajlandók ilyesmit érezni. Az ő hibájukból történt ez így. Ha nem szegyenérzettel nevelnek bennünket, ha nem tagadják meg azt az országot, ahonnan jönnek, akkor nem éreznék vágyat, hogy mindezt megismerjem. Mindez független attól a ténytől, hogy Izraelben valami nincs rendben. Tisztában vagyok azzal, hogy hol élek. Olvasom az újságokat. A mi nemzedékünknek döntést kell hoznia, különben beszippantja a paranoia, a rasszizmus, az idegengyűlölet, meg az az örület, hogy az egész világ ellenünk van és Izrael a mi otthonunk. Mert van alternatíva.”

Az alternatíva pedig – Sakal szerint – onnan jön, ahol megvan az erő, továbbá az aggodalom és az undor az iránt a hely iránt, ahol élünk. Két embercsoport él itt. Az egyik a szeparatisták, a nacionalisták, a Jisrael Beitenu (Otthonunk *Izrael* – egy jobboldali párt. A szerk.) különféle mutációi. A másik viszont azokból áll, akik – elsősorban óvatosságból, de nyitottságból is, párbeszédet folytatnak a világ más kultúráival, így azokkal a helyekkel is, ahonnan származnak. Úgy nevezném ezt, hogy *ottho-*

Kairó egykori
zsidó negyede ma

nunk a nagyvilág. Ettől még nem leszek kevésbé izraeli. Nem vagyok hajlandó elfogadni, hogy akarunk ellenére ennek a szeparatizmusnak a túszaivá váljunk.”

Amikor Szíriából származó nagymamája damaszkuszi történeteket mesélt neki, Sakal szégyenkezett:

„Éveket töltöttem Európában, nagyon jól ismerem az askenázi zsidó kultúrát. A zsidó tudományokból szereztem diplomát, ez pedig nagyrészt az askenázi kultúrát jelenti. Sokat beszéltem holokauszt-túlélőkkel, de nem tudok semmit arról a helyről, ahonnan a családom jön. Ott ültem a nagymamámmal szemközt és szörnyen éreztem magam. Semmi oka nem volt a hallgatásnak, hiszen nem kellett a holokauszt emlékéit vagy valami más szörnyűséget elfojtani. Ám ő mégis megharagszik rám ha erről beszélek. 'Ya ibni', mondja nekem, 'Minek ez neked?'”

Miért tért vissza Izraelbe? Hiányzott az itteni élet?

„Többek között azért hagytam el Franciaországot, mert ha azt akarom, hogy ott elfogadjanak, akkor izraeli identitásomtól teljes egészében meg kellett volna szabadulnom.” De hangsúlyozza, hogy antiszemitizmussal nem találkozott. „Egyetlen alkalommal beszéltek velem durván, amikor a munkahelyemen előléptettek és egy kollégám, egy francia

zsidó, holokauszt-túlélők lánya azt mondta nekem, hogy piszkos idegen vagyok, aki kiveszi a szájukból a kenyeret.”

Moshe Sakal munkája a Központi könyvtárban, valamint a fordítási osztályon világnézetének hű tükre, s feltárja, hogy miért is tért vissza Izraelbe.

„Paradox módon ezekben a napokban, amikor az elzárkózás és a kulturális paranoia szelleme hódít, amikor ránk csukódik a szeparatizmus és a szélsőséges nacionalizmus – a fordítói osztály mindennek ellenáll. Hidat képez a világ kultúrái között, megjeleníti a kulturális élet és a kreativitás iránti vágyat, amely csak a térben és időben folytatott párbeszéd-ből nőhet ki.”

Végezetül Sakal kijelenti, hogy döntenünk kell: „vajon elzárkózó kultúrát akarunk, afféle egynyelvű, egykultúrájú autarkiót, amely steril, zárt környezetben létezik és szükségszerűen idegengyűlölő, üldöztetéstől torzított művészethez vezet. Avagy valódi büszke kultúrára vágyunk, amely megőrzi egyedülálló voltát, de azért azt is számon tartja, hogy körülötte mi történik is nem fél föltekinteni a világ más kultúráinak hegycsúcsaira.”

*Eredeti megjelenés: Found in translation,
Maya Sela, Haaretz, 2011. március 14.*

ÉLET ÉS IRODALOM

IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

Kedvezményes
előfizetési díj
1 évre 18 000 Ft
Megrendelhető
a szerkesztőségben
(1089 Bp., Rezső tér 15.)
Telefon: 210-5149,
210-5159
Fax: 303-9241
e-mail: es@es.hu

AMI A CÍME.

Megjelenik minden pénteken!
Keresse az újságárusoknál
vagy fizessen elő!

 Schiller Autó Család

SCHILLER SZERVIZEK

ISO 9001:2009 szerint tanúsítva

**MÁRKASZERVIZEK ÉS TÍPUSTÓL FÜGGETLEN
SZERVIZSZOLGÁLTATÁSOK BUDAPESTEN, HAT HELYEN!**

- IV. ker. Külső Váci út 20.
- XIII. ker. Váci út 113.
- XIII. ker. Dráva u. 18-22.

- IV. ker. Fóti út 143.
- XIV. ker. M3 bevezető
- XV. ker. Szentmihályi út 142.

Ideje van a kultúrának...

Magyar Zsidó
Kulturális Egyesület,
a magyar zsidó
kultúra gazdagodá-
sáért, hagyományok
ápolásáért, a zsidó
örökség megővé-
sáért, a közösség összer-
tásáért dolgozik

immár 26 éve!

Csatlakozzon facebook oldalunkhoz:
www.facebook.com/mazsike1988

www.mazsike.hu

Több, mint 25 éves tapasztalat!

www.schiller.hu

BÁLINT KÁRTYÁK

Tagsági kedvezmények kívül-belül!

HŰSÉG BÁLINT KÁRTYA

FITNESZ BÁLINT KÁRTYA

- 10 alkalmas bérlet
- Délelőtti bérlet
- Egész napos bérlet

BABA-MAMA BÁLINT KÁRTYA

SALOM KLUB BÁLINT KÁRTYA

SALOM KLUB SPORT BÁLINT KÁRTYA

KLUB BÁLINT KÁRTYA

További információk az Info pultban,
telefonon: +36-1-311-9214,
és a honlapon: www.balinhaz.hu/tagsagi
1065 Budapest | Révay utca 16. | +36-1-311-6669

